

Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Kavramsallaştırma Tefeci Devletler: Çin Halk Cumhuriyeti Örnek Olayı*

Fahri TÜRK**
Büşra YENGEÇ ERSİN***

Özet

Yüksek faizlerle verilen kredilerin her daim bir alıcısı bulunmaktadır. Bunlar kimi zaman acil nakit ihtiyacı duyan bireyler, girişimciler ve kuruluşlar kimi zaman da devletler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreçte tefeci olarak adlandırılan mafya tipi bireylerin, borç verme ve tahsil etme yöntemlerine günümüzde de rastlanmaktadır. Uluslararası sistemdeki bazı devletlerin, tıpkı tefeci bireyler gibi davranmaya başladıkları göze çarpmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada uluslararası ilişkiler yazınına yeni bir kavram kazandırılarak, "tefeci devletler" tanımı yapılmıştır. Bu bağlamda öncelikle klasik tefeciliğin özellikleri üzerinde durulmuş ve devletlerin bunlara benzer davranışlarının neler olduğu tartışılmıştır. Bu maksatla Çin Halk Cumhuriyeti'nin uygulamaları ve niçin tefeci devlet olarak adlandırıldığı masaya yatırılmıştır. Böylece söz konusu örnek olay üzerinden, tefeci devletler hakkında birtakım genellemelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefecilik, Tefeci Devletler, Çin Halk Cumhuriyeti, Çin Kredileri, Uluslararası Krediler

A New Conceptualization of Usurious States in International Relations: The Case of the People's Republic of China

Abstract

Loans at high-interest rates always have a buyer. These are sometimes individuals, entrepreneurs, and organisations urgently needing cash, and sometimes governments. Mafia-type individuals, historically known as usurers, are still practicing lending and collection methods today. It is noticeable that some states in the international system have started to behave like usurers. Therefore, this study introduces a new concept to the international relations literature and defines "usurious states". Firstly, classical usury characteristics are emphasized, and similar behaviors of states have been discussed within this context. For this purpose, the practices of the People's Republic of China and why it is called a usurious state have been discussed in detail. Thus, this case study has made some generalizations about usurious states.

Keywords: Usury, Usurious States, People's Republic of China, Chinese Loans, International Loans.

Giriş

Bu çalışma, tefeciliğin sadece bireyler tarafından gerçekleştirilen bir eylem olmadığını, günümüzde devletlerin de âdeta birer tefeci edasıyla, borç verdikleri ülkeler

* Bu makale Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisinin Haziran 2023 sayısında yayımlanan "A New Conceptualization of Usurious States in International Relations: The Case of the People's Republic of China" başlıklı makalenin Fahri Türk tarafından Türkçeye çevrilmiş hâlidir [Türk, Fahri ve Yengeç Ersin, Büşra, A New Conceptualization of Usurious States in International Relations: The Case of the People's Republic of China, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Haziran 2023, Cilt 14, Sayı 2, ss. 1-24, <https://esbadergisi.com/images/sayi27/01-usurious-states-turk-yengec.pdf>, (23.01.2024)].

** Prof. Dr. Öğretim Üyesi, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-mektup: fahriturk11@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0117-0573

*** Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı, E-mektup: busrayengecersin@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0287-5460

üzerinde tahakküm oluşturduklarını açıklamaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, tefeci devletler tarafından ekonomik ve siyasal açıdan sömürülmektedirler. Bu ülkelerin üzerlerindeki borç yükleri, gün geçtikçe bilinçli bir şekilde artırılarak, tefeci devletler tarafından stratejik çıkarlar elde etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Bu çalışmada tefeci devletler, Çin örnek olayı üzerinden çözümlenmektedir. Bu araştırma, yeni bir kavramsallaştırma mucibince “tefeci devletleri” tanımlamaya odaklandığından, alan yazına mütevazı bir katkı sunmaktadır. Bu çalışmada yanıt aranan soru; “gelişmekte olan ülkelere yüksek faizlerle borç veren ve karşılığında devletlerin stratejik varlıklarına göz diken ülkeler, tefeci olarak nitelenebilirler mi?” şeklinde ortaya atılmıştır. Bu araştırma sorusundan yola çıkılarak formüle edilen araştırma hipotezi ise; bazı ülkelerin uluslararası sistemde ekonomik ve siyasi nüfuz elde etme yarışında öne geçmek amacıyla ekonomik gücünü diğer devletler üzerinde baskı aracı olarak kullanarak tefeciliğe soyunduklarıdır. Hipotezin gerekçesini burada kısa bir şekilde ortaya koymak gerekirse, özellikle basında yer alan haberler incelendiğinde, gelişmekte olan ülkelerin saplandıkları borç batağı ve bu durumun idame ettirilemez oluşu hakkında yazılan yazıların sayısında göze görülür bir artış dikkat çekmektedir. Esasında bazı gelişmiş ülkeler tarafından çıkar elde etmek amacıyla zayıf ülkelere verilen finansal destekler, aslında onların sömürülmelerinden başka bir işe yaramamaktadır. Böylece yardım adı altında dağıtılan yüksek faizli krediler geri tahsil edilirken, borçlu ülkelerin içinde buldukları ümitsiz durumlarından ziyadesiyle faydalanılmaktadır.

Yukarıda ortaya konan hipotezin sınanması için şu yol haritası izlenmiştir: Makalede öncelikle tefeciliğin ne anlama geldiğinden ve uygulamalarından bahsedilmekte, sonrasında ise “tefeci devlet” tanımı ortaya konmaktadır. Akabinde tefeci devletlerin sahip oldukları temel özellikler tespit edilmektedir. Son aşamada ise seçilen örnek olay çerçevesinde, Çin’in “tefeci devlet” olarak nitelenmesine neden olan uygulamalar ve kredi veren diğer uluslararası kuruluşların dış yardım politikaları mercek altına alınmaktadır.

Yöntem ve Yazın

Mevcut alan yazın incelendiğinde doğrudan tefeci devletleri tanımlayan herhangi bir eser bulunmadığı tespit edilmiştir. Ancak tefeciliğin tanımı birçok iktisadi eserde yer almaktadır. Tefeciliğin tanımını ve özelliklerini ortaya koymak amacıyla söz konusu kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu minvalde elde edilen bilgilerin çoğu çevrim içi ortamda bulunan Türkçe ve İngilizce metinlerden toplanmış ve tasnif edilmiştir. Bu çalışmada detaylı bir alan yazın taramasının ardından, belge çözümlemesi ve örnek olay yöntemlerine müracaat edilmiştir. Günümüzde adı özellikle “borç tuzağı diplomasisi” ile anılan Çin’in, örnek olay olarak seçilmesinin nedeni ise Pekin’in, Tek Kuşak Tek Yol projesi kapsamında sağladığı finansal yardımlara karşılık sergilediği tutumun, “tefecilerin” sergiledikleri davranışlarla birebir örtüşmesidir. Bu çalışmada, tefeci devletlerin sahip oldukları özellikler ortaya konduktan sonra Çin’in tefeci devlet statüsü daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

Günümüzde çevrim içi ortamda yer alan bazı haberlerde, Çin’in borç verme şeklinin, tefeciliğe benzediğinden bahsedilmiştir. Ancak çok yüzeysel olan bu çalışmalarda tefecilik bilimsel olarak gerekçelendirilmemiştir. Dolayısıyla bu kavram, sadece bir benzetme sıfatı olarak kullanılmakla yetinilmiştir. Bu minvalde, alan yazında bu konu hakkındaki haberler aşağıdaki şekilde değerlendirilebilir: Söz konusu haber metinlerinde, özellikle Çin’in tefecilik yaptığı iddiası gündeme getirilmektedir. Bunlardan ilki, sadece makalenin başlığında tefecilik vurgusuna rastlanan, Deborah Brautigam tarafından 2019

yılında yazılmış, “Is China the World’s Loan Shark?”¹ başlıklı çalışmadır. The New York Times’ta yayımlanan bu makalede, Çin’in verdiği kredilerin özellikleri açıklanarak, Pekin’in nakit ihtiyacı olan ülkeleri sömürdüğü yönündeki korkuların yersiz olduğu belirtilmiştir. Bu makalede tefeciliğin mahiyeti ortaya konmadığı gibi bir devletin hangi şartlarda tefeci olarak nitelendirilebileceği de tartışılmamıştır. Çin ve tefeci devlet kavramını bir araya getiren bir diğer çalışma, Mihir Swarup Sharma tarafından kaleme alınmış olan “Is China the World’s Loan Shark?”² başlıklı makaledir. Yazar, bu makalede yaptığı değerlendirmede, Çin’in gelişmekte olan ülkelere devasa bir sermaye aktardığının altını çizerek bu durumun, emperyalist güçlerin 19’uncu yüzyılda dağıttıkları kredilerle önemli benzerlikler taşıdığını belirtmiştir. Sharma’nın ortaya attığı “Şayet Çin kredilerinin teminatı, bir devletin doğal kaynakları veya kamu gelirleriye, söz konusu ülke borçlarını ödeyemediğinde ne olacaktır?” sorusunun cevabı dolaylı olarak tefeciliğe işaret etse de çalışmada tefeci devlet vurgusu yer almamıştır. Akhil Ramesh’in, “China in South Asia: Loan Shark or Lender of Last Resort?”³ başlıklı makalesinde ise Pekin’in dış yardımlarının, aslında kazan-kazan durumuna yol açtığı belirtilmiştir. Çinlilerin açmış oldukları kredilerin, dünyanın ihmal edilmiş bölgelerine hayat verdiğini savunan yazar, Pekin’in borç verme eylemlerini yağmacı olarak nitelendirmenin haksızlık olduğunu ileri sürmüştür. Tıpkı diğerlerinde olduğu gibi bu makalede de tefeci kavramı sadece başlıkta yer almaktadır. Celia Hatton tarafından, BBC News’ta 2021 yılında yayımlanan “China: Big Spender or Loan Shark?”⁴ başlıklı haberde ise Çinli kuruluşların yüksek miktarlarda borç verdikleri örnekler üzerinden açıklanmıştır. Söz konusu bu makalede de tefeci devletlerin özelliklerinin ele alınmadığı müşahade edilmiştir.

Mevcut çalışmalar derli toplu bir şekilde değerlendirildiğinde, aşağıdaki mütalaayı yapmak mümkündür: Çin’in verdiği yüksek faizli kredilerin sıkça gündeme getirildiği bazı haber kaynaklarında “Çin, tefecilik mi yapıyor?” sorusunun yankı bulmaya başladığı söylenebilir. Ancak, tefeciliğin mahiyeti, tefeci devletlerin niteliklerinin neler oldukları veya bu devletlerin neler yapabilecekleri ve Çin’in hangi açılardan tefecilikle bağdaştırıldığı gibi hususlar yukarıdaki makalelerde ortaya konmamıştır. Çünkü söz konusu değerlendirmeler birer gazete makalesi çerçevesinde yapılmıştır. Bu eserlerde tefeciliğin tanımı ortaya konmadığı gibi, tefecilik, doğrudan herhangi bir devlet ile de özdeşleştirilmemiştir. Dolayısıyla tefeci devletler ve bunların eylemlerini bütüncül bir yaklaşımla ele alan bir çalışma alan yazında henüz mevcut değildir. Burada Çin mevzu bahis olduğunda konunun daha çok “borç tuzağı diplomasisi”⁵ bağlamında ele alındığı belirtilmelidir. Ancak Çin’in borç verme politikalarını açıklayabilmek için sadece “borç tuzağı diplomasisi” kavramı yeterli değildir. Bu çalışmanın yazarları, Pekin’in borç tuzağı diplomasisini uyguladığını kabul etmektedirler. Fakat burada asıl sorun, bu diplomasiyi uygulayan devletlerin

¹ Deborah Brautigam, “Is China the World’s Loan Shark?”, <https://www.nytimes.com/2019/04/26/opinion/china-belt-road-initiative.html>, (01.11.2022).

² Mihir Swarup Sharma, “Is China the World’s Loan Shark?”, <https://www.orfonline.org/research/is-china-the-worlds-loan-shark-53148/>, (01.11.2022).

³ Akhil Ramesh, “China in South Asia: Loan Shark or Lender of Last Resort?”, <https://thediplomat.com/2019/05/china-in-south-asia-loan-shark-or-lender-of-last-resort/>, (01.11.2022).

⁴ Celia Hatton, “China: Big Spender or Loan Shark?”, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-58679039>, (01.11.2022).

⁵ Borç tuzağı diplomasisi, Brahma Chellaney’in, 2017 yılında yayımlanan “China’s Debt Trap Diplomacy” başlıklı makalesinde ortaya koymuş olduğu bir kavramdır. Bu makalede, Çin’in, Tek Kuşak Tek Yol projesi kapsamında gelişmekte olan ülkelere geri ödenmesi imkânsız krediler verdiği ve bunun sonucunda borçlu ülkeleri kendine bağımlı kıldığı tartışılmaktadır [Brahma Chellaney, “China’s Debt Trap Diplomacy”, <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-one-belt-one-road-loans-debt-by-brahma-chellaney-2017-01?barrier=accesspaylog>, (10.11.2022)].

eylemlerinde yatmaktadır. Yani bu aktörlerin davranışları Max Weber'in ifadesiyle öznel anlam yüklenmiş eylemler aracılığıyla husule gelmektedir.⁶ Esasında sorunlu olan da budur. Dolayısıyla borç tuzağı diplomasisi, tefeci devletlerin kullandıkları araçlardan sadece bir tanesidir. İşte okumuş olduğunuz bu makale bu mevzuya aktör, yani bir bakıma borç tuzağı diplomasisi uygulayan devletler açısından yaklaşmaktadır. Diğer bir ifadeyle yazarların düşüncesine göre aktörlerin sahip oldukları araçlardan (borç tuzağı diplomasisi) ziyade onların davranışlara (tefecilik) yüklemiş oldukları öznel anlamlar önem kazanmaktadır. Yani burada esas irdelenmesi gereken ve diğer devletler açısından asıl sorgulanması gereken şey, ihtiyaç duyduğundan daha fazlasına sahip olmaya çalışan ve bu uğurda neredeyse gelişmekte olan ülkeleri tahakküm altına almayı hedefleyen devletlerin kendi davranışlarına yüklemiş oldukları öznel anlamlardır. Ezcümle günümüzde uluslararası toplumun yukarıdaki tarifte anlamını bulan tefeci devletlerin tehdidiyle karşı karşıya olduğu söylenebilir.

Tefeci(lik)

Arapça kökenli bir kelime olan murabahanın manası Ötüken Türkçe Sözlükte; malı aşırı kâr ile satma, yasa ile belirlenen faiz oranının üzerine çıkma yani tefecilik ve aşırı faiz şartlı ödünç sözleşmesidir.⁷ Halil Seyidoğlu ise tefeciyi yani murabahacıyı; düzenlenmemiş para piyasasında faaliyet gösteren kişi ve yasal sınır tanımadan çok yüksek faiz oranlarından kredi veren, bunu kazanç kaynağı yapan kişiler şeklinde açıklamıştır. Bu bir bakıma örgütlenmemiş piyasa konumundadır ve yasal olmayan yollarla kayıt dışı gerçekleştirilerek banka sistemi gibi çalışan bir para verme işlemidir.⁸ Yani bankalardan kredi alacak itibara sahip olmayan bireyler, ihtiyaçlarını tefeci adı verilen bu kimselerden karşılamak durumunda kalabilmektedirler. İşte bu işleme tefecilik veya murabahacılık adı verilmektedir.⁹ Ezcümle belli bir vadeyle bireylere yüksek faizle borç veren kimselere tefeci adı verilmektedir.

Bu tanımlamalardan sonra tefeciliğin meydana gelebilmesi için dört şartın tecelli etmesi gerekmektedir. Bunlar; kazanç elde etme amacı, borcun belirli bir vadeye sahip olması, kredilere yasal sınırların çok üzerinde faiz uygulanması ve sistematik olarak borç verme şeklinde sıralanabilir. Diğer yandan tefeciler, herhangi bir kuruma bağlı olarak faaliyet göstermemektedirler. Borç verdikleri bireylere yüksek faizli senetler imzalattıklarından veya tamamen yasa dışı çalıştılarından, herhangi bir belgeye ihtiyaç duymaksızın kredi vermektedirler.

Düzgün işleyen bir ekonomik sistemde, nakit paraya ihtiyaç duyan bireyler, kuruluşlar veya ülkeler, yasal bir şekilde faaliyet gösteren ve tabiiyetinde oldukları devlet tarafından denetlenen kurumlara başvurumaktadırlar. Dolayısıyla böyle bireyler, bir mevzuat

⁶ Weber, Max, *Wirtschaft und Gesellschaft, Grundriss der Verstehenden Soziologie*, Mohr Verlag, Tübingen, 1985, p.1.

⁷Faiz şartlı ödünç sözleşmesi, tüketim ödünç sözleşmesi (karz akdi) olarak da tanımlanmaktadır. Bu sözleşmelerin en çok karşılaşılan türü para ödünçleridir. Çoğu kredi ilişkisinin temelini tüketim ödünçü sözleşmeleri teşkil etmektedir. Ticari olmayan işlemlerde, sözleşmede kararlaştırılmadıkça faiz istenemezken ticari karz ilişkilerinde sözleşmede kararlaştırılmış olmasa bile faiz istenmesi mümkündür. Bunun kullanma ödünçünden farkı, ödünç alınan şeyin tüketilerek yerine mislinin verilmesidir. Oysa kullanma ödünçünde bizzat ödünç alınan şeyin iadesi söz konusudur (Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, j-müt 3, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 3308; Ali Selkor Atak, *Roma Hukukunda Tüketim Ödünçü Sözleşmesi (Karz Akdimutumum)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Programı, Doktora Tezi, İzmir 2015, s. 6.

⁸ Kemal Bahar, "Ödünç Para Verme (İkrazatçılık, Tefecilik ve Pos Tefecilik) İşlemleri ve Vergilendirilmesi", *Ordu S.M.M.M.O.*, s. 53, <http://ordusmmmo.org.tr/assets/upload/files/odunc.pdf>, (11.06.2022).

⁹ Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Sözlüğü, Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yayınları, Ankara 1992, s. 601-602.

ya da sözleşme çerçevesinde borç altına girmekte ve yükümlülüklerinin sınırları çizilmiş olmaktadır. Yani verilen borç ve karşılığında ödenecek tutar bellidir. Herhangi bir faiz söz konusu ise o da taraflarca imzalanan sözleşmelerde, Merkez Bankaları ve Para Piyasası Kurulları tarafından tespit edilen oranlar çerçevesinde belirlenmiş olmaktadır. Hukuki bakımdan güvence altına alınan borç verme işlemleri, denetim mekanizmaları aracılığıyla kaydedilmekte ve gözetim altında tutulmaktadır. Böylece kişilerin çaresizliğinden yararlanılarak ortaya çıkabilecek ekonomik sömürünün ve kamu kaynaklarının beyhude yere harcanmasının önüne geçilmektedir.¹⁰ Tefeciler ise tüm bu koşullardan kendilerini âdeta muaf sayarak yasa dışı yollarla borç verip, kullanıma sundukları nakit paranın katbekat fazlasını tahsil etmektedirler.¹¹

Hemen hemen her devlet, paranın kullanımını için kanun çıkartarak, finans kuruluşlarının uygulayabilecekleri bir faiz oranı belirlemiştir ki bu oran 19'uncu yüzyıl sonlarında yılda yaklaşık %6 olarak tespit edilmiştir. Ancak tefecilerin ödünç olarak verdikleri meblağlara koymuş oldukları faizler diğer finans kuruluşlarınınkinden oldukça yüksektir. Örneğin, kredinin büyüklüğüne göre farklılık gösteren ve aylık %10 ila %40 arasında değişen yüksek faizler uygulayan tefeciler bulunmaktadır.¹² İki uygulamadaki faiz oranları arasındaki uçurum yadsınamayacak seviyededir. Morris R. Neifeld, tefeci anlaşmaların özünde, faiz getirilerinin sürekli olarak yenilenmesini sağlama çabasının yattığını belirtmektedir. Bunun için ihtiyaç sahiplerine, genellikle kısa vadeli ödeme planları dâhilinde küçük miktarlarda borçlar verilmektedir.¹³ Ayrıca tefeciler, verdikleri ödünç paralar karşılığında birtakım teminatlar istemektedirler. Bunlar arasında gayrimenkuller üzerine konan ipotekler, taşınmaz satış vaadi, haciz uygulamaları ve borç senetleri en yaygın olanlarıdır. Fakat hiçbir güvencenin istenmediği borçlu-alacaklı ilişkisine de rastlanmaktadır. Böyle durumlarda ödeme yapılmadığında, tefeciler tarafından yeraltı dünyasının sürece dâhil edildiği bilinmektedir.¹⁴ Bazı tefeciler, paralarını geri alamadıkları zaman, baskı, tehdit ve zor kullanma gibi yasa dışı yollara başvurumaktadırlar.

Acil nakit ihtiyacı olanların içine düştükleri ümitsiz durumdan yararlanan tefeciler, kendi çıkarlarına hizmet eden şartlar belirleyerek bu borçların ödenemeyecek hâle gelmesine zemin hazırlamaktadırlar.¹⁵ Ira U. Cobleigh'in yazdığı "How and Where to Borrow Money" başlıklı eserde, tefecilerin asıl amaçlarının, "müşterilerini sonsuza dek borç içinde tutmak ve böylece faizi neredeyse yıllık bir gelir haline dönüştürmek" olduğu vurgulanmıştır.¹⁶ Bunun sonucunda borçluların ödeme gücünü zayıflatmak amacıyla olan tefecilerin istedikleri gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu durum şu şekilde tecelli etmektedir: Tefeciden borç alan bir birey, ağır şartlar sebebiyle kredi taksitlerini ödeyemediği ve başka seçeneği de olmadığı için tekrar tefeciye başvurumaktadır. Tefeci ise bunu müteakiben borçluya ödemelerini gerçekleştirmesi amacıyla daha yüksek faiz içeren yeni krediler sunmaktadır. Dolayısıyla geçici bir rahatlama yaşayan borçlu, sıra ödemeye geldiğinde mütemadiyen bir çıkmaza

¹⁰ Çetin Arslan, Tefecilik Suçu, Ankara Barosu Dergisi, 2014/1, s. 27.

¹¹ Julia Kagan, "What Is a Loan Shark?", <https://www.investopedia.com/terms/l/loansharking.asp>, (11.06.2022).

¹² Rolf Nugent, Combating The Loan Shark, Law And Contemporary Problems, Cilt 8, Sayı 1, Kış 1941, s. 5.

¹³ Robert Mayer, Loan Sharks, Interest-Rate Caps, and Deregulation, Washington and Lee Law Review, Cilt 69, Sayı 2, 2012, s. 812.

¹⁴ Bahar, a.g.m, s. 53-54.

¹⁵ Adam West, "10 Non-Loan-Shark Loans for Bad Credit", <https://www.badcredit.org/how-to/non-loan-shark-loans-for-bad-credit/>, (11.06.2022).

¹⁶ Mayer, a.g.m., s. 812.

sürüklenmektedir. Bu şartlar altında haliyle borç sarmalından kurtulmak mümkün olmamaktadır.¹⁷

Tarihsel Arka Plan

Tefecilik sadece günümüze has bir uygulama değildir. Tarihsel süreçte hâlihazırda yapılmış olan uygulamalara bakıldığında, bunların bazı noktalarda günümüzdekiler ile benzerlikleri görülmektedir. 19'uncu yüzyılda gelişen sömürgecilik, rantiyeci (getirimci) bir sınıf ortaya çıkarmıştır. Esasında bu rantiyeci devletler, tefeci devletler olarak görüldüklerinden rahatlıkla emperyalist emellerle bağdaştırılmışlardır.¹⁸ Yani söz konusu dönemde dünya bir bakıma, “tefeci devletler ve onlara borçlu devletler” arasında ikiye ayrılmıştır.¹⁹ Söz gelimi, 1900'lü yıllarda zirveye ulaşmış olan tefecilik uygulamalarında, tefeciler genellikle maaş alacaklıları olarak bilinmişlerdir. Bu dönemdeki tefeciler, borçların tahsil edilmesi için hiçbir şekilde şiddete başvurmamışlardır. Borçluların, kredilerin yasal bir zorunluluk olduğuna inandırıldıkları bu sistemde, tahsilat yöntemleri genellikle maaşların bir kısmının satın alınması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Borçlu tarafından ödeme yapılmadığı takdirde haciz ve dava yoluyla tahsilat gibi yöntemler uygulanmıştır. Bu tür tefecilikte herhangi bir organize suç faaliyetine rastlanmamış ve yasal olmayan girişimlerde bulunulmamaya özen gösterilmiştir. Esasen her zaman hızlı ve kolay para vaat edilmiştir. Bu sistem, Amerika Birleşik Devletleri'nde İç Savaş (1861-1865) sonrası dönemde ortaya çıkmıştır. İlk başta küçük kredi sağlayıcıları olarak rehinciler piyasada boy göstermişlerdir. Bu durum, zamanla gelişerek yeni bir girişim ortaya çıkarmış ve bazı kişisel mülkler (mobilya, mücevher, vb.) ipotekle güvence altına alınarak nakit arayışındakilere krediler verilmeye başlanmıştır.²⁰

Yukarıda bahsi geçen ilk tefecilik uygulamaları zamanla değişerek yeni bir anlayışa evrilmiştir. Yeni dönem tefeciler (loan sharks), adını köpek balıklarının yırtıcılığından alan ve tabiri caizse kendilerine zayıf bir av arayarak, zamanı geldiğinde onlara saldıran kişiler olarak tanımlanmışlardır. Yeni tefeciler, 1930'larda New York'ta ortaya çıkmışlardır. Bu yeni nesil borç verme anlayışında, bir grup borç veren tarafından işçilerin gelirleri üzerinde tahakküm oluşturulmuştur. Burada üç farklı borç verme şekli uygulayan tefecilere rastlamak mümkündür. İlk grup tefeciler, 5 ila 50 dolar arasında değişen küçük meblağlarla borç verirlerken, kredinin büyüklüğüne göre aylık %10 ila %40 arasında gidip gelen yüksek faiz oranları uygulamışlardır. İkinci grup tefeciler ise genellikle mobilyalar üzerinde menkul kıymet ipotegi oluşturarak borçlarını teminat altına almışlardır. Bu usulle çalışan tefeciler, 10 dolar ila 300 dolar arasında değişen krediler dağıtırlarken; bu krediler üzerinde yine borcun büyüklüğüne göre aylık %5 ila %20 arasında bir faiz oranı uygulamışlardır. Son olarak üçüncü grup tefeciler ise teminatsız senetler ile borçlandırma yoluna gitmişlerdir. Bu grup, 10 dolar ila 60 dolar arasında değişen krediler vermişlerdir. Meblağ bakımından küçük krediler bir haftada, büyük krediler ise en çok 10 ay içerisinde tahsil edilmiştir. Ancak bu tefeciler, temerrüt durumunda, tıpkı maaş alacaklısı tefeciler gibi borçluların maaşlarına el koyma haklarını saklı tutmuşlardır.²¹ Söz konusu kimseler gelirlerini, borçlulara yükledikleri

¹⁷ West, a.g.e., (11.06.2022).

¹⁸ Vladimir İlyiç Lenin, Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması, (Çev.) Cemal Süreyya, 2. Baskı, Sol Yayınları, Ankara 1974, s. 114.

¹⁹ Semra Atılğan, Küreselleşme Aldatmacası, Marmara İletişim Dergisi, Cilt 12, Sayı 12, 2007, s. 40.

²⁰ Meagan Day, The Shark and the Hound: America's Long History of Predatory Lending, The Baffler, Sayı 37, Kış 2017, <https://thebaffler.com/salvos/the-shark-and-the-hound-day>, (13.06.2022); Mark H. Haller ve John V. Alvitı, Loansharking in American Cities: Historical Analysis of a Marginal Enterprise, The American Journal of Legal History, Cilt 21, Sayı 2, Nisan, 1977, s. 128.

²¹ Nugent, a.g.m., s. 5.

faizler üzerinden sürekli olarak artırmışlardır.²² Genel olarak değerlendirildiğinde, borç karşılığında uygulanan aylık faizin yaklaşık %10 ila %20 arasında değişen yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir.²³ Bu yeni tip tefeciler daha çok mafya ile bağlantıları olan kişiler olarak öne çıkmışlardır. Bunlar alacaklarını tahsil edemedikleri zaman şiddete başvuran bir grup olmuştur.²⁴ Bu şekilde borç veren tefeciler, hiçbir zaman yasal olma çabası içerisine girmemişlerdir. Ayrıca söz konusu tefecilerin çoğunlukla kaçakçılık, kumar, haraç alma ve organize suçlar ile bağlantılı kişiler oldukları bilinmektedir.²⁵ Burada belirtmek gerekir ki yeni tefeciler de eski tefeciler gibi borçlularını bir borç sarmalına hapsedmişlerdir. Çünkü anapara ve faiz ödemesinin yapılabilmesi için borçlular sürekli olarak borçlanmaya meyletmışlerdir.²⁶ Tüm bunların yanı sıra tefeciler, verdikleri borçlara karşılık uyguladıkları faizleri gizlemek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Bu yöntemler arasında; boş senet imzalatma, tanıksız nakit verme ve borç karşılığında herhangi bir makbuz veya fatura kesmeden tüm kanıtların ortadan kaldırılması bulunmaktadır.²⁷ Tüm bu uygulamalar günümüzde de farklı şekillerde vuku bulmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, sömürge konumundayken bağımsızlıklarını kazanan ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek amacıyla tefecilere boyun eğerek aldıkları kredilerle hem ekonomik hem de siyasi bağımlılıklarını güçlendirmişlerdir. Bu tefeciler ise artık bireylerden ziyade devletler şeklinde ortaya çıkmaya başlamışlardır. Sıra kredilerin geri ödenmesine geldiğinde ülke varlıkları çok ucuza satılmaya başlanmış, borç veren ülkelere stratejik yatırımlarda hisse ayrılması, değerli kaynaklar üzerinde kontrol gibi birtakım ayrıcalıklar tanınmış ve uluslararası örgütlerde alacaklı ülkelerin lehlerine oy kullanma şeklinde siyasi bağımsızlıklarına gölge düşüren uygulamalara izin verilmiştir.²⁸ Gerhart von Schulze Gaevernitz, yapılan yatırımların daha çok siyasi bağımlılığa sahip ve müttefik konumunda olan ülkelere gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Gaevernitz ayrıca, tefeci ülkelerin tıpkı bir "icra memuru" edasıyla hareket ederek, verilen borçlar karşılığında siyasi tahakküm oluşturduklarını vurgulamıştır.²⁹

Tefeci Devletlerin Tanımı ve Nitelikleri

Uluslararası sistemde tefeci devletler (loan shark states) tıpkı tefecilik yapan bireyler gibi davranmaktadırlar. Tefeci devletler, bir bakıma yasal sınırları dikkate almadan, yüksek faizle kredi veren ve bunu kendisine stratejik çıkar sağlama aracı hâline dönüştüren aktörlerdir. Bu açıklamalar mucibince "tefeci devletler" aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

"Tefeci devletler; kırılgan ekonomilere sahip, ehil olmayan yöneticiler eliyle sömürülmeye mahkûm edilmiş, az gelişmiş veya gelişmekte olan antidemokratik ülkeleri yüksek faizli krediler vermek suretiyle borçlandıran devletlerdir. Bu minvalde tefeci devletler, kendi siyasi ve/veya ekonomik çıkarları için vermiş oldukları borçları yeni kredilerle sürekli hâle getiren hatta geri ödemeyi imkânsızlaştıran aktörlerdir. Üstelik bu aktörler geri ödemelerde aksaklıklar

²² West, a.g.e., (11.06.2022).

²³ C. P. Simon, "Loan-Sharking", <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/loan-sharking>, (17.06.2022).

²⁴ Robert Mayer, Loansharking, (Ed.) Jay S. Albanese, The Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice, Wiley-Blackwell, 1st edition 2014, s. 2.

²⁵ Haller ve Alvitı, a.g.m., s. 125.

²⁶ Mayer, Loansharking..., s. 2.

²⁷ Nugent, a.g.m., s. 5.

²⁸ Juan Vega Vega, The International Crime of Usury: The Third World's Usurious Foreign Debt, Crime and Social Justice, Sayı 30, 1987, s. 54.

²⁹ Lenin, a.g.e., s. 114.

yaşandığında söz konusu ülkelerin borçlarına karşılık stratejik varlıklarına, ulusal gelirlerine ve değerlerine planlı bir şekilde el koyan devletlerdir.”

Yukarıda yapılan değerlendirmeler ışığında tefeci devletlerin özellikleri şu şekilde ortaya konulabilir: Birincisi, tefeci devletler, uluslararası finans kuruluşlarının aksine stratejik çıkarlar elde etmek amacıyla yüksek faizli krediler sunmaktadırlar. İkincisi, tefeci devletler örgütlenmemiş bir piyasada hareket etmektedirler. Bu durum onların hiçbir kurumun denetimine tabi olmadıklarını göstermektedir. Üçüncüsü, kredi talep eden devletlerin yükümlülükleri en düşük seviyededir. Dördüncüsü, tefeci devletler, uluslararası kuruluşların talep ettikleri demokratikleşme, demokratik kurumlara işlerlik kazandırma ve insan haklarına riayet gibi herhangi bir şart ileri sürmemektedirler. Beşincisi, tefeci devletlerin asıl amacı borcun devamlılığını sağlamaktır. Böylece tefeci devletler, borçlu ülkeleri kendilerine sürekli bir bağımlılığa mahkûm etmektedirler. Altıncısı, tefeci devletler, kredileri dağıtırlarken şeffaflık ilkesine riayet etmemektedirler. Bunun en başta gelen nedeni, diğer kredi veren uluslararası kuruluşlarla karşılaştırma yapılmasının önüne geçmek ve borç takip sistemlerinin radarlarına yakalanmamaktır. Yedincisi ise tefeci devletler, verdikleri borçlar karşılığında ihtiyaç sahibi ülkelere çeşitli teminatlar (doğal kaynakları kontrol etme, kamu gelirlerine el koyma vb.) talep etmektedirler. Bu durum, borçlu ülkelerin stratejik varlıklarından feragat etmelerine neden olduğu için âdeta bağımsızlıklarına gölge düşürmektedir. Tefeci devletlerin yukarıda sayılan özellikleri şu şekilde değerlendirilebilir:

Tefeci devletler, borç talep eden ülkelere, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi makul faizlerle değil daha yüksek faizli ve neredeyse hiçbir ön koşul ileri sürmeden kredi vermektedirler. Uluslararası kredi kuruluşları bir bakıma örgütlenmiş bir piyasada hareket ederlerken, tefeci devletler ise örgütlenmemiş yani hiçbir kurala bağlı olmayan piyasalarda faaliyette bulunan aktörler konumundadırlar. Finansal piyasalar; örgütlenmiş ve örgütlenmemiş “tezgâh üstü” piyasalar olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Örgütlenmiş finansal piyasalar, devletlerin sıkı denetimi altında çalışmaktadır.³⁰ Burada, resmî ve yasal bir zeminde tasarlanan eylemlerin tümü, hukuki kurallara birebir uyularak gerçekleştirilmektedir. Buna ilaveten söz konusu eylemler, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından sıkı bir şekilde denetlenmektedir. Menkul kıymetler borsaları, örgütlenmiş sermaye piyasalarına örnek olarak gösterilebilir.³¹ Diğer yandan örgütlenmemiş piyasalarda ise durum bunun tam tersidir. Örgütlenmemiş piyasalar, gözetimden tamamen uzak, yasalarla belirlenen kuralların oldukça dışında hareket etmektedir. Finansal varlıklarla ilgili işlemlerin, merkezî bir teşkilat dışında ve pazarlığa bağlı olarak yapıldığı örgütlenmemiş piyasalarda, genellikle borsaya kaydedilmemiş finansal araçlar alınıp satılmaktadır.³² Özellikle gelişmekte olan ülkelere bu tip piyasalara daha fazla rastlanmaktadır. Bunun en önemli sebebi, bu ülkelere hâlen kayıt dışı ekonominin büyük bir ağırlığının olmasıdır.³³ Bu durum esasen, serbest piyasa ekonomisi kurallarının olmadığı anlamına gelmemektedir. Bilâkis, temel ilkelerin eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi gerekmektedir. Böylelikle kurallara uyanların, uymayanlara göre dezavantajlı duruma düşmeleri ve piyasada rekabet edemez hâle gelmeleri önlenmiş olmaktadır.³⁴ Arz ve talebin doğru şekilde saptanamadığı örgütlenmemiş bir piyasanın varlığı, tefecilere keyfi bir şekilde faiz oranları uygulama

³⁰ Sermaye ve Para Piyasaları, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum 2014, s. 13.

³¹ Filiz Yetiz, Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, Haziran, 2016, s. 111.

³² Sermaye ve Para Piyasaları, a.g.e., s. 13.

³³ Yetiz, a.g.m., s. 111.

³⁴ Arslan, a.g.m., s. 30.

imkânı sağlamaktadır. Kredi piyasalarındaki aksine tefecilerin tüm müşterilerini, umudu tükenmiş, çaresizce nakit arayışında olan ve bu ihtiyaçlarını yasal kredi kuruluşlarından karşılayamayan kimseler oluşturmaktadır.³⁵

Peki, bireyler veya devletler böyle bir piyasada neden tefecilere veya tefeci devletlere yönelmektedirler? Bunun en önemli nedeni piyasadaki kısıtlı olanaklardır. Şöyle ki, dar ticaret hacimleri, üretimin düşmesi ve çeşitli bürokratik engeller sebebiyle taleplerini karşılayamayan bireyler ya da devletler bu piyasalara yönelmektedirler.³⁶ Tıpkı bankalardan kredi alacak düzeyde itibara sahip olmayan bireylerin yaptıkları gibi, kredi ihtiyacı içindeki devletler de uluslararası kuruluşlardan kredi alamadıkları için bu ihtiyaçlarını tefeci devletlerden karşılamaya yönelmektedirler. Çünkü tefeci devletler, uluslararası finans kuruluşları gibi katı kuralları ileri sürmemektedirler. Nasıl ki bireylerin nakit arayışlarının arkasında beklenmeyen hastalıklar, ailevi gereksinimler, barınma ihtiyacı, kumar veya diğer borçlar gibi sebepler yatıyorsa³⁷ ülkeler de kendi topraklarını korumak, altyapısını geliştirmek, halkına hizmet etmek, borçlarını kapatmak veya bazı usulsüzlükleri örtbas etmek amacıyla tefeci devletlerin ağına düşebilmektedirler. Borç talep eden devletlerin uluslararası kredi kuruluşlarına yönelmemelerinin en önemli nedenlerinden birisi, söz konusu devletlerin bu kuruluşların ileri sürdükleri şartları yerine getirememeleridir. Uluslararası kuruluşların şart koştukları siyasi nedenler arasında; özellikle borç talep eden ülkelerde meydana gelen insan hakları ihlalleri ve demokrasi zafiyeti önemli bir rol oynamaktadır. Böyle bir durumda hâliyle tefeci devletler söz konusu insan hakları ve demokrasi ihlallerini dikkate almadan elde edecekleri kâra veya stratejik çıkarlara odaklanmak suretiyle kredi veya borç vermekte hiçbir beis görmemektedirler. Buna ilaveten borç verenler, kredi hacimlerini sürekli olarak artırmak istediklerinden geri ödemeleri olabildiğince zorlaştırmaya çalışmaktadırlar. Borçlular üzerinde yaratılan baskılar onları zor durumlarda bırakmaktadır. Bu durum borcunu ödeyemeyen bireylerde, ailelerin parçalanması, hırsızlık, intihar vb. sonuçlarla kendini gösterebilirken³⁸ borçlu devletlerde ise iflas, kurumlarının çökmesi, dış müdahalelere açık hâle gelme ve tüm kaynaklarının talan edilmesi şeklinde tezahür edebilmektedir. Neticede kredi alan devletler borçlarını geri ödeyemedikleri vakit, tefeci devletler söz konusu ülkelerin stratejik kaynaklarına el koyabilmektedirler. Esasında tefeci devletlerin kucağına düşen ülkelere bakıldığında bu aktörlerin tıpkı bireyler gibi kaynaklarını beyhude yere harcayan veya çarçur eden ülkeler oldukları görülmektedir. Yani bu ülkelerin durumu, kumar masasında tefeciden borç alan kimselerin durumlarından pek farklı değildir. Nasıl ki şans oyunları esnasında tefeciden borç alan kimseler söz konusu meblağı kumar masasında kaybedip kalkıyorlarsa, tefeci devletlerden herhangi bir kural veya kaideye riayet etmeden borç alan ülkeler de söz konusu meblağları yerli yerince kullanmamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle âdeta ülke kaynakları ipotek edilerek alınan krediler üretim alanlarına aktarılmamaktadır. Bu meblağların daha çok verimsiz alanlarda kullanıldığı veya yolsuz politikacılar tarafından zimmete geçirildiği görülmektedir.

³⁵ Bir malın fiyatındaki değişimler karşısında tüketicilerin malın talebi hakkındaki duyarlılık dereceleri “talep esnekliği” kavramı ile ifade edilmektedir. Bir diğer deyişle, herhangi bir malın fiyatındaki %1’lik değişim karşısında, talep edilen miktarda meydana gelen yüzdesel değişiktir (Ronald Gold Stock ve Dan T. Coenen, Perspectives on the Investigation and Prosecution of Organized Crime, Extortionate and Usurious Credit Transactions: Background Materials, Cornell Institute on Organized Crime Summer Seminar Program, 1978, s. 10).

³⁶ Bahar, a.g.m., s. 54.

³⁷ Haller ve Alvitı, a.g.m., s. 128.

³⁸ Nugent, a.g.m., s. 5.

Tefeci devletler, uluslararası sistemdeki ülkeleri kendi arzularına ram etmek istemektedirler. Bu devletler ilkin, bankalar, diğer kredi kuruluşları ve çeşitli kurumlar aracılığıyla borç verme hususunda cazip koşullar ileri sürerek ülkeleri kendilerine çekmeye çalışmaktadırlar. Sonrasında ise verdikleri kredilerle diledikleri gibi oynayarak (miktarı artırıp azaltarak veya ödemeleri kolaylaştırıp zorlaştırarak) borçlular üzerinde denetim kurma gücü elde etmektedirler. Bu durum ise hâliyle ilerleyen süreçte tefeci devletlerin, borçlu ülkelerin kaderleri üzerine ipotek koymalarına zemin hazırlamaktadır.³⁹ Tefeci devletlerin kullandıkları yıkıcı borç verme yöntemiyle, gelişmekte olan ülkeler daha fazla fakirleştikleri için kendilerine dayatılan her şeyi kabullenecek hâle gelirler.⁴⁰

Örnek Olay: Çin Halk Cumhuriyeti

Günümüzde uluslararası sistemde, yukarıda ortaya konan ilkeler mucibince tefeci devlet olarak nitelenebilecek yegâne aktör Çin'dir. Çünkü söz konusu devlet, 21'inci yüzyılda âdeta tefeciliğin temsilciliğine soyunmuş gibi davranmaktadır.⁴¹ İktisadi bakımdan güçlü devletler tarafından oluşturulan tefecilik ağı, tıpkı bir ahtapot gibi gelişmekte olan ülkeleri sarıp sarmalamaktadır. Bir bakıma uluslararası tefeciliğin, içinde bulunulan yüzyıldaki en önemli ve pervasız temsilcisi aşağıda ortaya konan uygulamalardan anlaşılacağı üzere Çin olarak öne çıkmaktadır. Çin hükûmetinin desteklediği kuruluşların verdikleri yüksek faizli krediler ve bunun karşılığında talep edilen teminatlar, Pekin'in tefeciliğe soyunmuş bir aktör olarak tanımlanmasına neden olmaktadır.

Bilindiği üzere emtia gelirleriyle teminat altına alınan siyasi krediler, geçmişte de mevcut idi. Esasen Çin'in günümüzde verdiği krediler, 19'uncu yüzyılda Fransa, Almanya ve İngiltere'nin açmış oldukları dış krediler⁴² ile doğal kaynaklar bakımından zengin ve az gelişmiş ülkelerin, 1970'lerde kredi ihtiyaçlarında yaşanan taleple birçok bakımdan birbirine benzemektedir.⁴³ Ancak günümüzde modern uluslararası sistemin işleyişini köreltme

³⁹ Lenin, a.g.e., s. 40-41.

⁴⁰ Day, a.g.m., s. 45.

⁴¹ Vega, a.g.m., s. 55.

⁴² Fransız emperyalizmini "tefeci emperyalizm" şeklinde niteleyen Lenin, Fransa yönetiminin özellikle 1890-1910 yılları arasında bu yöntemi uyguladığını vurgulamıştır. Fransa'nın sermaye yatırımlarının daha çok istikrazlar ve devlet tahvilleri şeklinde olması, diğer sömürgeci ülkelerle kıyaslandığında onun tefeci olarak nitelenmesine sebebiyet vermektedir. Bu ülkenin dış sermaye yatırımları, daha çok Avrupa'da ve özellikle de Rusya'da gerçekleştirilmiştir. Örneğin Fransa, Rusya'ya verdiği borçlar neticesinde ve 1905 yılında yapmış olduğu ticaret anlaşmasıyla Rusya'yı mali açıdan iyice köşeye sıkıştırmıştır. Böylece sanayisinde veya ticaretinde bir canlanma olmadığı hâlde Fransa'nın tefecilikle zenginleşmesi mümkün olmuştur. Ancak Rus Devrimi neticesinde Fransa'ya olan borçlar askıya alınınca, Fransa askerî müdahaleye girişmiş ve Rus Çarının borçları geri ödemesi umuduyla, Bolşeviklerle olan mücadelelerinde Menşevik generallere destek vermiştir. Fransa'nın 19'uncu yüzyılda tefeci olarak adlandırılmasının nedenlerinden birisi de sömürgelerine hiçbir zaman sermaye ihracında bulunmamasıdır. Fransa'nın sermaye hareketliliği ilk başta borç ve devlet tahvillerine dayanırken, sonrasında bankacılık, madencilik gibi alanlarda doğrudan yatırımlara dönüşmüştür [Bk. Lenin, a.g.e.; Semra Atılğan, a.g.m.; Eric Toussaint, "Russia: Origin and Consequences of the Debt Repudiation of February 10, 1918", <https://www.cadtm.org/Russia-Origin-and-consequences-of-the-debt-repudiation-of-February-10-1918>, (18.06.2022); Eric Toussaint, "Russian Bonds Never Die", <https://www.cadtm.org/Russian-bonds-never-die>, (18.06.2022); Vega, a.g.m.; Kuntay Gücüm, "Koronavirüsten Sonra Küreselleşme", <https://teoridergisi.com/index.php/makale/koronavirusten-sonra-kuresellesme>, (17.06.2022); Rosa Luxemburg, "Debt As an Imperialist Instrument: Part 1", <https://mronline.org/2020/02/12/rosa-luxemburg-and-debt-as-an-imperialist-instrument/>, (17.06.2022)].

⁴³ Çin'in, 2008-2015 yılları arasındaki borç verme işlemleri, 1970'lerin borç verme döngüsüyle benzerlikler taşımaktadır. Ana borçluların çoğu, on yıllardır uluslararası sermaye piyasalarına erişemeyen, gelişmekte olan ve kaynak açısından zengin ülkelerdir. Bununla birlikte, 1970'lerin başından itibaren, bu ülkeler tipik olarak ABD, Avrupa ve Japonya'dan banka kredileri şeklinde büyük meblağlarda borç almaya başlamışlardır (Bk.

potansiyeli ve ortaya çıkardığı sonuçlar bakımından Çin'in yaptığı tefecilik, daha fazla tedirginliğe neden olmaktadır. Bu bağlamda Çin'e bakıldığında Pekin yönetiminin, komünist müttefiklerine borç vermeye başladığı 1950'lerden bu yana kredi açma ve hibe sağlama hususlarında ciddi bir yol kat ettiği görülmektedir. Çin'in, 1980'li ve 1990'lı yıllarda vermiş olduğu dış kredi miktarı çok düşük düzeyde seyretmişse de 2000'li yıllarda başlayan "dışa açılma politikası"nın⁴⁴ ardından, açılan kredi miktarlarında ciddi yükselişler yaşanmıştır. Elbette bu durum, Çin'in ekonomik gelişmesi ve dünya GSYH'sindeki artan payı ile doğru orantılı bir seyir izlemiştir.⁴⁵ Pekin, dünyanın en büyük mal ve sermaye ihracatçısı konumuna yükselmiştir. İşte bu yüzden Çin, son 30 yıldan bu yana trilyonlarca Amerikan doları değerinde dış rezerv biriktirmiştir. Dolayısıyla Çin hükûmeti, hazinesindeki fazla nakdi yönlendirecek bir çıkış kapısı aramaktadır ki bu amaçla yapmış olduğu girişimlerden birisi Tek Kuşak Tek Yol projesi olarak kayıtlara geçmiştir.⁴⁶ Söz konusu proje kapsamında, ekonomik gücünü jeopolitik alana yönlendirmeye çalışan Pekin yönetimi, gelişmekte olan ülkelere verdiği yüksek faizli krediler marifetiyle hem söz konusu ülke ve bölgelere para akışını hızlandırmakta hem de geri ödeme gücü olmayan ülkeleri ekonomik bakımdan tahakküm altına almaktadır. Çin yönetimi, Asya, Avrupa ve Afrika'nın az gelişmiş ülkelere yol, köprü, liman ve enerji santrali gibi tesislerin yapımı amacıyla krediler vermek suretiyle dünyanın en büyük alacaklısı konumuna gelmiştir.⁴⁷ Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, pek çok açıdan bir dünya devi olan Çin, aynı zamanda tefecilikte de oldukça ileri gitmiştir. Çin yönetimi, vermiş olduğu kredileri borçlu devletler açısından ağır şartlara bağlamıştır. Söz konusu kredilerle finanse edilen altyapı inşaatları ise Çin'in dünya hegemonyasını destekleyen Tek Kuşak Tek Yol projesinin bir parçası olduğu için bu girişim, ABD tarafından mütemadiyen eleştirilmektedir. ABD Dışişleri Eski Bakanı Rex Tillerson Stratejik ve Uluslararası Araştırmalar Merkezi'nde (2017) yaptığı konuşmada, ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence ise Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Zirvesi'ndeki (2018) nutkunda Çin'i, "tefeci" uygulamalarından dolayı yerden yere vurmuşlardır.⁴⁸ Çin hükûmeti, genellikle devlet destekli bankalar aracılığıyla yabancı ülkelere kalkınma yardımları yapmaktadır ki bunların çoğu Tek Kuşak Tek Yol projesi ile bağlantılı olarak verilen kredilerdir.⁴⁹ Çin'in finanse ettiği projelerden sağlanan kârlar genellikle alınan kredi borçlarını ödemeye yetmemektedir. Ancak Pekin yönetimi, borç ödenmediği takdirde söz konusu ülkelerin değerli yeraltı veya yerüstü kaynaklarına el koyabildiği sürece bu durumu pek umursamamaktadır. Esasında Çin, başka amaçlar güttüğü için verilen kredilerin nereye harcandığını pek önemsememektedir.⁵⁰

Sebastian Horn, Carmen Reinhart ve Christoph Trebesch, China's Overseas Lending, Kiel Working Paper, No 2132, 2019).

⁴⁴ Deng Xiaoping liderliğinde 1978 yılında izlenmeye başlanan politikadır. Bu politika, Çin'in yoksul, az gelişmiş ve merkezî olarak planlanmış bir ekonomiden giderek piyasanın yönlendirdiği bir ekonomik güç merkezine dönüşümünü hızlandırmıştır. Çin'in reform ve dışa açılma politikaları, devlet liderliğindeki bir komünist sisteme, özel işletme ve piyasa teşviklerini getirmiştir. Bugün, özel firmalar Çin'in GSYH'sinin yaklaşık %70'ine katkıda bulunmaktadır [Mark Preen, "Economic Reform in China: Current Progress and Future Prospects", <https://www.china-briefing.com/news/economic-reform-china-opening-up-future-prospects/>, (18.09.2022)].

⁴⁵ Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 12.

⁴⁶ Sharma, a.g.e., (17.09.2022).

⁴⁷ Tijana Karic, <https://worldyouth.academy/blog/debt-trap-diplomacy-chinas-loan-sharking/>, (17.09.2022).

⁴⁸ Ramesh, a.g.e., (01.11.2022).

⁴⁹ Hatton, a.g.e., (01.11.2022).

⁵⁰ Tayo Oke, "China: Generous Lender or Loan Shark?", <https://punchng.com/china-generous-lender-or-loan-shark/>, (10.09.2022).

Araştırmanın hipotezi sınanırken, Çinli kuruluşlar tarafından verilen kredi koşullarının, eski dönemlerdeki tefecilerin uygulamalarıyla örtüştüğü tespit edilmiştir. Çalışmanın buradan sonraki kısmında, bu konu üzerinde durularak tefeci devletlerin nitelikleriyle, Çin kredilerinin iç yüzü bütüncül bir yaklaşımla aydınlatılmaktadır. Çin yönetiminin tefeciliği andıran politikalarına eğilmeden evvel, Pekin'in hangi kuruluşlar aracılığıyla kredileri dağıttığından ve bunların özelliklerinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Hemen akabinde ise bir ülkenin tefeci devlet olarak nitelendirilmesine neden olan faiz oranları meselesinin masaya yatırılması gerekmektedir. Sonrasında bahse konu kredilerin hangi geri ödeme koşullarına tabi olduğu çalışmanın yazarları tarafından ortaya konan “tefeci devletler” tanımı mucibince açıklanmaktadır.

İlkin, Pekin'in hangi kuruluşlar aracılığıyla yüksek faizli krediler dağıttığından ve bu yapıların işleyişlerinden söz etmek gerekmektedir. Çin'in resmî kalkınma yardımları genel olarak dört kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar; hükûmet (bakanlıklar) tarafından verilen hibeler veya faizsiz krediler, kalkınma bankaları veya çok taraflı büyük finansal kuruluşlar aracılığıyla dağıtılan tavizli krediler⁵¹, kamu bankalarınınca verilen tavizsiz krediler⁵² ve resmî sigorta şirketleri tarafından teminat altına alınan ticarî banka kredileridir.⁵³ Çin İhracat-İthalat Bankası ve Çin Kalkınma Bankası, Pekin'in denizaşırı borç verme işlem hacminin %75'inden fazlasını oluşturmaktadır. Ticaret Bakanlığı gibi diğer devlet kurumları ise bu bağlamda sadece ikincil bir rol oynamaktadır.⁵⁴ Çin Ticaret Bakanlığı, “Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmaları” vasıtasıyla devletlere faizsiz krediler sunmaktadır. Borçlu ülkeler, Pekin hükûmetine olan borçlarını geri ödemede güçlük çektiklerinde, bunlar genellikle ilk affedilen veya ertelenen kredilerdir. Ancak bu tür kredilerin, Çin kredilerinin yalnızca %5'lik bir kısmını oluşturdukları gözden kaybedilmemelidir. Çin İhracat-İthalat Bankasının sunduğu tavizli krediler ise yuan cinsinden verilmektedir. Diğer yandan söz konusu banka, Çin'den ihracat yapmak isteyen kamu kuruluşlarına bu amaca yönelik krediler de sunmaktadır. ABD doları cinsinden olan bu kredilerin faizleri, tavizli kredilere göre daha yüksektir. Ayrıca bu tip krediler daha kısa vadelere ve erteleme sürelerine sahiptirler. Çin Kalkınma Bankası ve Çin devletinin ticari bankaları (Çin Bankası, Çin Endüstri ve Ticaret Bankası, Çin İnşaat Bankası ve Çin Ziraat Bankası) ise tavizsiz veya özel tavizli krediler sunmaktadır.⁵⁵ Bu genel açıklamalardan sonra, tefeci devletlerin birinci ve en önemli özelliği olan yüksek faizle borç verme hususunun, Çin örnek olayı üzerinden masaya yatırılması gerekmektedir.

⁵¹ Tavizli (imtiyazlı) krediler, borçlunun piyasada elde edebileceğinden daha uygun koşullarda (düşük faiz oranı, ertelenmiş geri ödemeler vb.) verilen kredilerdir (Bk., <https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=5901>, (16.09.2022)).

⁵² Tavizsiz (imtiyazsız) krediler, piyasaya dayalı bir faiz oranı içermektedir. Tavizli kredilerden daha az cömert koşullarda verilen kredilerdir (Bk., <https://ieg.worldbankgroup.org/evaluations/international-development-associations-sustainable-development-finance-policy/chapter-2>, (16.09.2022)).

⁵³ Oke, “China: Generous Lender or Loan Shark?”, (10.09.2022).

⁵⁴ Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 20.

⁵⁵ Samantha Custer, China's Influence in South and Central Asia: Competition in the Indian Ocean and China's Engagement with Sri Lanka and the Maldives, AidData, 2022, s. 6.

Tablo 1: Çinli Kuruluşların Borç Verme Koşulları

Kurum	Kredi Türü	Faiz Oranı (Yıl)	Vade (Yıl)	Erteleme Süresi (Yıl)
Çin İhracat-İthalat Bankası*	Tavizli	%2-3	20	5
Çin Kalkınma Bankası	Tavizsiz	LIBOR**+ %2-3	15	3
Çin Ticaret Bakanlığı	Faizsiz	%0	20	10
Devlete Ait Ticari Bankalar (Çin Bankası, Çin Endüstri ve Ticaret Bankası, Çin İnşaat Bankası ve Çin Ziraat Bankası)	Tavizsiz	LIBOR + %1-4	15	5
Devlete Ait İşletmeler (Sinohydro ve Çin Makine Mühendislik Şirketi)	Tavizsiz	0.2% veya LIBOR + 4%	7-17	0-5

Kaynak: Anna Gelpern, Sebastian Horn, Scott Morris, vd., How China Lends: A Rare Look into 100 Debt Contracts with Foreign Governments, Peterson Institute for International Economics, Kiel Institute for the World Economy, Center for Global Development, and AidData at William & Mary, 2021, s. 12 ve s. 57-58 ; Samantha Custer, China's Influence in South and Central Asia: Competition in the Indian Ocean and China's Engagement with Sri Lanka and the Maldives, AidData, 2022, s. 6 kaynaklarında yer alan verilere istinaden oluşturulmuştur.

* Çin İhracat-İthalat Bankası tarafından, Çin'den ihracat yapmak isteyen kamu kuruluşlarına verilen krediler ise tavizsizdir. Bu gruptaki kredilerin şartları, alacaklı kuruma ve borçlu ülkeye göre değişmektedir. Ortalama faiz oranı yıllık %5 ve vade ise 13 yıldır (Bk. Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 53-54).

** LIBOR (London Inter Bank Offered Rate) kavramı, Londra para piyasalarında bankalar arası borç verme işlemlerinde uygulanan faiz oranını simgelemektedir. LIBOR, İngiliz Bankacılar Birliği tarafından günlük olarak belirlenmektedir. LIBOR, uluslararası bankacılık piyasaları için bir referans oranıdır [Bk. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/eds/Eng/Guide/file6.pdf> 261, (21.11.2022)].

Tablo 1'de yer alan Çinli kuruluşların kredi sözleşmelerine konan faiz oranları incelendiğinde, vadeleri 15 ila 20 yıl arasında değişen kredi sözleşmeleri için ortalama %2 ila %3 oranında bir faiz işletildiği anlaşılmaktadır. Pekin'in, vermiş olduğu kredilerin aslan payı Çin İhracat-İthalat Bankası vasıtasıyla hayata geçirilmektedir. Çin Kalkınma Bankası, Çin ticari bankaları ve devlete ait işletmelerin sundukları kredilerin taban faiz oranları ise LIBOR'a göre ayarlanmaktadır. Ancak burada önemli bir hususa değinmek elzemdir. Çinli kredi kuruluşları her ne kadar yukarıda belirtilen faiz oranlarını (%2-3) uygulasalar da bazı ülkelerin çok daha yüksek faiz oranları ile borçlandıkları tespit edilmiştir. Bu konuyu burada biraz daha detaylandırmak gerekirse, örneğin Ekvador 2010 yılında, Coca Codo Sinclair Hidroelektrik Santrali projesini finanse etmek amacıyla Çin İhracat-İthalat Bankasından yıllık %6,9 faizle, 15 yıl vadeli 1,7 milyar dolar borç almıştır. Benzer şekilde, Angola, Çin devlet bankalarından ortalama %6 faiz oranıyla ve 12 ila 17 yıl arasında değişen vadelerle toplam 20 milyar dolar borçlanmıştır.⁵⁶ Görüldüğü üzere yüksek faiz oranlarına sahip olan Çin kredileri, bunun yanı sıra kısa vadeli ödeme planları içermektedir. Ezcümle Pekin, verdiği kredileri en kısa sürede tahsil etmeye çalışmaktadır.⁵⁷ Çin'in tefeci devlet olarak nitelenmesine neden olan en önemli etkenlerden birisi Çinli kuruluşların uyguladıkları %7'lere dayanan yüksek faiz oranlarıdır. Bunların haricinde yalnızca tavizsiz krediler veren Çin Kalkınma Bankasının da faiz oranları genel olarak %3-6 arasında oldukça yüksek seyretmektedir. Söz konusu banka nadiren düşük faiz oranı uygulamaktadır. Örneğin, Çin ve Japonya'nın sıkı bir şekilde rekabet ettiği Jakarta-Bandung Yüksek Hızlı Demiryolu projesini almak amacıyla, Çin Kalkınma Bankası %2'lik bir faiz oranı teklif etmiştir. Ancak

⁵⁶ Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 21.

⁵⁷ "China's Loan Shark Economy", <https://asia.nikkei.com/Viewpoints-archive/Perspectives/Chinas-loan-shark-economy>, (17.09.2022); Sharma, a.g.e., (17.09.2022).

bu oran, Japonya'nın aynı proje için vermiş olduğu %0,1'lik faiz oranıyla kıyaslanabilir olmaktan çok uzaktır.⁵⁸ Yani Çin, düşük faiz oranlı krediler teklif ettiğinde bile, bu oran diğer ülkelerinkine kıyaslandığında gene epeyce yüksek seyretmektedir. Bu konu hakkında ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bu bağlamda Çin kredilerinin verildiği iktisadi koşullar da oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Diğer bir ifadeyle Pekin yönetimi tarafından desteklenen kredi kuruluşlarının borç verme şartları hakkında aşağıdaki değerlendirme yapılabilir: Öncelikle Çin'in yabancı ülkelere borç verme hırslarının altında yatan nedenler arasında, ihtiyaç duyduğu doğal kaynakları güvence altına almak, endüstriyel girdiler için yeni pazarlar yaratmak, elindeki döviz fazlasını değerlendirmek ve jeopolitik mülahazalar bulunmaktadır.⁵⁹ Bunların yanı sıra, bir ülkenin Çin kredilerinden faydalanabilmesi için öne sürülen koşulların başında, borç talep eden ülkelerde Çinlilerin katıldıkları projelerin hayata geçirilmesi ve burada Çinli işçilerin çalıştırılması gelmektedir.⁶⁰ Peki, Çin'in kredi verdiği ülkelerde kendi firmaları tarafından üstlenilen projeleri teşvik etmesinin temel sebebi nedir? Esasında Pekin yönetiminin bundan murat ettiği şey, yabancı ülkelere verilen borç paranın Çin'e geri dönmesini sağlamaktır.⁶¹ Çin böylece, borç verdiği devletleri kendine bağımlı kılmak suretiyle yabancı ülkelerdeki projelerde Çinli olmayan yatırımcıların veya işçilerin istihdam edilmesini engellemeye çalışmaktadır. Pekin yönetimi böylelikle girdiği piyasaları tamamıyla kendi kontrolü altına almaya gayret etmektedir.

Yukarıda işaret edildiği üzere tefeci devletlerin diğer bir özelliği ise borçlara karşılık istenilen teminatlardır. Çin'in vermiş olduğu kredilerin geri ödemeleri, tıpkı tefeci devletlerin özelliklerinde belirtildiği gibi çoğunlukla borçlu ülkelerin hammaddelerine, tarım ürünlerinin ihracat gelirlerine ya da devlete ait işletmelerin kârlarına el koyma şeklinde güvence altına alınmaktadır.⁶² Dolayısıyla kalkınma yardımları adı altında dağıtılan Çin kredilerinin temel özelliği, resmî ve yasal bir yön barındırmaktan çok ticari nitelik taşımalarıdır.⁶³ Özellikle başta gelen kamu bankaları olan Çin Kalkınma Bankası ve Çin İhracat-İthalat Bankası, daima kendi kârlarını artırmanın gayreti içindedirler.⁶⁴ Burada belirtilmesi gereken diğer önemli bir husus, Pekin yönetimi tarafından desteklenen kuruluşlarca verilen kredilerin, doğal kaynakları zengin ve teminat altına alınabilen ülkelere yoğunlaştığıdır. Söz gelimi, doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkeler, Çin kredileri için biçilmiş kaftanlar olurlarken, diğer ülkelerin kredi talepleri geri çevrilmektedir. Yani Pekin, gözü kapalı bir şekilde bu kredileri dağıtmamaktadır. Önemli olan şey, doğal kaynaklardan kolay bir şekilde yararlanabilmektir.⁶⁵ Ekvador, Zambiya ve Angola gibi doğal kaynaklar açısından zengin ülkeler bunları teminat olarak gösterirlerken, doğal kaynaklar bakımından fakir ülkeler ise kendi topraklarında gerçekleştirilecek projelerden elde edecekleri gelirlerle borçlarını ödemeyi taahhüt etmektedirler.⁶⁶

⁵⁸ Muiyung Chen, *Official Aid or Export Credit: China's Policy Banks and the Reshaping of Development Finance*, GCI Working Paper 001, Haziran, 2018, s. 3.

⁵⁹ Jeff Dawson, "A Closer Look at Chinese Overseas Lending", <https://libertystreeteconomics.newyorkfed.org/2022/11/a-closer-look-at-chinese-overseas-lending/>, (15.10.2022).

⁶⁰ Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 21.

⁶¹ Tijana Karic, <https://worldyouth.academy/blog/debt-trap-diplomacy-chinas-loan-sharking/>, (17.09.2022).

⁶² Sharma, a.g.e., (01.11.2022).

⁶³ Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 21.

⁶⁴ James Sundquist, *Bailouts From Beijing: How China Functions As an Alternative to the IMF*, GCI Working Paper 015, 2021, s. 4.

⁶⁵ Sundquist, a.g.e., s. 5-12.

⁶⁶ Andreas Kern ve Bernhard Reinsberg, *The Political Economy of Chinese Debt and IMF Conditionality*, *Global Studies Quarterly*, Cilt 2, Sayı 4, 2022, s. 2-6.

Şu halde borçlu ülkeler tarafından alınan krediler geri ödenmediği takdirde ne olacaktır? Esasında Çin'in büyük bir sabırsızlıkla beklediği şey, borçlu ülkelerin temerrüde düşmeleridir. Peki, bu durumda borç karşılığında istenilen teminatlar nasıl yerine getirilecektir? Günümüze kadar yapılan uygulamalarda Çin'e borçlu olan ülkelerin ya borçlarının vadeleri uzatılmış ya da risk primleri artırılmıştır. Bu durumun bir neticesi olarak söz konusu ülkelerin borçları katlanarak devam etmiştir. Hatırlanacağı üzere tefeci devletlerin özelliklerinden bir diğeri ise borcun sistemli bir şekilde devamlılığını sağlamak idi. Böylece Çin, borçlu devletlerin geleceğini rahatlıkla ipotek altına almaktadır.⁶⁷ Diğer bir ifadeyle, vadesi gelen taksit ödemeleri gerçekleşmeyince Pekin, ülkelerin varlıklarına el koyma yoluna gitmektedir. Söz gelimi Laos, 5,9 milyar dolar değerinde bir demiryolu projesini Çin kredisi vasıtasıyla hayata geçirmek istediği vakit, Çin İhracat-İthalat Bankası öncülüğündeki devlet şirketlerinin oluşturduğu bir konsorsiyumdan ilk aşamada 480 milyon dolarlık kredi almıştır. Söz konusu kredinin geri ödemesini potasyum madenlerinden elde ettiği gelirlerle karşılamaya çalışan Laos, bunu sağlayamayınca 2020 yılında iflasın eşiğine gelmiştir. Bu minvalde alacaklılardan borç indirimi talep eden Laos yönetimi, Laos Elektrik İletim Limited Şirketi'nin bir kısmını 600 milyon dolar karşılığında Çin'e devretmek zorunda kalmıştır.⁶⁸ Çin'in kredi sözleşmelerinde talep ettiği teminatlar da borç alan ülkeleri zora sokacak mahiyettedir. Angola, 2004 yılında Çin ile 2 milyar dolar tutarında bir kredi anlaşması imzalamıştır. Borç ödemelerini petrol satışları marifetiyle gerçekleştirmek isteyen Angola'nın petrol üretimi söz konusu dönemde beklenenin aksine düştüğü için borç ödemelerinde ciddi sorunlar yaşanmıştır. Hatta bir ara toplam borcun 25 milyar dolara kadar yükselmesi nedeniyle Çin şirketi Sinopec'in, Angola menşeli Sonangol petrol şirketine ait hisselerin bir kısmını devralması gündeme gelmiş, ancak hisselerin satış süreci henüz başlatılmamıştır.⁶⁹ Bu bağlamda diğer bir örnek ise Çin Endüstri ve Ticaret Bankası ile Çin İhracat-İthalat Bankası gibi kuruluşların destekleriyle 2017 yılında 587 milyon dolar tutarında iki adet yol inşa edilmesi karşılığında, boksit teminatlı bir finansman anlaşması imzalayan Gine'dir.⁷⁰ Yine aynı şekilde Sierra Leone'deki bir limanı geliştirmek ve genişletmek amacıyla Çin Endüstri ve Ticaret Bankası ile Çin İhracat- İthalat Bankasından alınan sendikasyon kredisi⁷¹ söz konusu ülkenin ekonomik bağımsızlığını tehdit etmektedir.⁷²

Hukuki olmayan bu teminat düzenlemelerinin yanı sıra sözleşmelerin geri ödeme hükümleri incelendiğinde, Çin'in kredi sözleşmelerinin kredi piyasasındaki diğer örneklerle kıyasla daha ayrıntılı hükümler içerdiği anlaşılmaktadır. Bunlar; sözleşme şartlarını ifşa etmeme, borcun geri ödenmesini güvence altına almak amacıyla bir bankada emanet hesabı açma, borcu Paris Kulübü'nde yapılandırılmama şeklinde sıralanabilir. Yukarıda tefeci devletlerin özellikleri arasında sayılan örgütlenmemiş bir piyasada hareket etme keyfiyeti,

⁶⁷ Sharma, a.g.e., (01.11.2022).

⁶⁸ Hatton, a.g.e., (01.11.2022).

⁶⁹ David Whitehouse, "Seeking Debt Relief, Angola Opens Door of Oilfield to China" <https://www.theafricareport.com/29991/seeking-debt-relief-angola-opens-door-of-oilfield-holdings-to-china/>, (10.05.2022).

⁷⁰ Zainab Usman, "What Do We Know About Chinese Lending in Africa?", <https://carnegieendowment.org/2021/06/02/what-do-we-know-about-chinese-lending-in-africa-pub-84648>, (21.09.2022).

⁷¹ Sendikasyon kredisi, bir lider banka öncülüğünde çok sayıda borç veren kuruluş tarafından sağlanan dış kaynaktır. Sendikasyon kredilerinin faiz oranı değişmektedir. LIBOR veya EURIBOR gibi faiz oranları üzerine eklenen sabit bir değer kullanılmaktadır. Bu tür kredilerde asıl amaç ise fon sağlamaktır. (Bk. Eyyüp Yılmaz, Sendikasyon Kredileri, Öneri Dergisi, Cilt 5, Sayı 19, 2003, ss. 145-154.)

⁷² Çin, 2017 yılında Freetown'daki Queen Elizabeth II Rıhtımı'nın yükseltilmesi ve genişletilmesi için Sierra Leone'ye 659 milyon ABD doları tutarında kredi sağlamıştır (bk. Gelpert, vd., a.g.e., s. 31).

Çin'in söz konusu bu uygulamalarında ortaya çıkmaktadır. Sözün kısası, bu bağlamda geri ödenecek taksitler veya herhangi bir temerrüt durumunun ayrıntıları kamuoyuna açıklanmamaktadır. Ayrıca yasalarla çerçevesi çizilmiş kuralların dışına çıkılarak keyfi hareket edilmektedir. Bu minvalde borç verme sözleşmeleri genellikle gizlilik hükümleri içeren ticari krediler şeklindedir. Tüm bu hükümler diğer uluslararası kredi kuruluşları için söz konusu değildir. Diğer yandan Çinli bankalar, genellikle borçlu devletlerden, alacaklıya erişim hakkı tanıyan deniz aşırı ülkedeki bir hesapta bir miktar nakit bulundurmalarını talep etmektedir. Bu durumu bir misal ile ortaya koymak gerekirse, Çin Kalkınma Bankası ile Venezuela Ekonomik ve Sosyal Kalkınma Bankası arasında yapılan bir anlaşma gereğince Venezuela'nın, Çin'e olan kredi taksitini ödediği takdirde deniz aşırı ülkedeki ortak hesaptan para çekmesine onay verilmiştir. Diğer ilginç bir uygulama ise Çin'e borçlu olan ülkelerin hiçbir koşulda borçlarını yeniden yapılandırmak için Paris Kulübü, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara başvuramamalarıdır.⁷³ Sözleşmeler ayrıca Çin'e kredileri iptal etme veya vade planında değişikliğe gitme gibi hususlarda alan açmaktadır.⁷⁴

Tefeci devletlerin diğer bir özelliği ise şeffaflık ilkesinin ihlal edilmesidir. Çin bu önemli ilkeye de mugayir davranmaktadır. Tıpkı tefecilerin yasa dışı bir şekilde herhangi bir belgeye ihtiyaç duymaksızın hareket ettikleri gibi Çin de büyük ölçüde, borçlu ülkelerle kredi şartlarını ifşa etmeme yönünde bir gizlilik anlaşması yapmaktadır.⁷⁵ Pekin, yapılan yardımların şeffaflıklarını yükseltmek için düşünülmüş bir emniyet supabı olan "küresel ortaklıklardan" uzak durmaktadır. Yani Çin şeffaflık ilkesini hiçe sayarken, Batılı kredi kuruluşları ise bu ilkeyi stratejik bir gereklilik olarak addetmektedirler.⁷⁶ Krediler doğrudan Çin hükümeti tarafından verilmemekte bilakis, ilgili kuruluşlar vasıtasıyla açılmaktadır. Diğer yandan şirketlerin verdikleri krediler, usulünce kayıt altına alınmadıkları için "uluslararası borç takip sistemleri" üzerinden izlenememektedir.⁷⁷

Son olarak burada Çin'in asıl niyetinin ülkeleri kalkındırmak olmadığı, yalnızca borçlu ülkeleri kendine bağımlı kılmaya çalıştığı vurgulanmalıdır. Çin'in kredi yardımları, genellikle sınırlı veya geçici ekonomik faydalar sağlayan kültür merkezleri, stadyumlar, yolcu trafiği yoğun olmayan havaalanları, işlevsiz köprüler ve hükümet tesisleri gibi atıl projeleri desteklemek için kullanılmaktadır.⁷⁸ Söz gelimi, Tacikistan yukarıdaki kavramsallaştırma mucibince tefeci bir devlet addedilebilecek Çin'den almış olduğu 40 milyon dolarlık kredinin bir kısmı ile dünyanın en büyük bayrak direğini yaptırmıştır. Ayrıca gene Tacikistan yönetimi, 2018 yılında Çin'den almış olduğu 310 milyon dolarlık kredinin, 230 milyonluk önemli bir kısmını parlamento binası yapımına ayırmıştır.⁷⁹ Dolayısıyla buradan çıkarılacak sonuç, kredi talep eden devletlerin yükümlülüklerinin en düşük seviyede olmasıdır. Yani borç alan ülkelerin, onlara verilen meblağlar ile ne yaptıkları Çin açısından çok da önemli değildir. Tefeci devletlerin kredi verdikleri ülkelerde aradıkları özelliklerden birisi de işte bu sorumluluk bilincinin düşük oluşu ve savurganlıktır.

⁷³ Gelpert, vd., a.g.e., s. 35.

⁷⁴ "Database Reveals Secrets Of China's Loans To Developing Nations, Says Study", <https://www.reuters.com/article/uk-china-emerging-debt-idUSKBN2BN14H>, (18.11.2022).

⁷⁵ Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 21.

⁷⁶ Ben Cormier, Chinese or Western Finance? Transparency, Official Credit Flows, and the International Political Economy of Development, The Review of International Organizations, 2022, s. 7-8.

⁷⁷ Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 9.

⁷⁸ Courage Mlambo, China in Africa: An Examination of the Impact of China's Loans on Growth in Selected African States, Economies, Cilt 10, Sayı 154, 2022, s. 10.

⁷⁹ Fahri Türk, Büyük Güçlerin Kıskaçındaki Ülke Tacikistan, Nobel Yayınları, Ankara 2022, s. 75.

Çin Kredilerinin Diğer Uluslararası Kuruluşlarla Karşılaştırılması

Çin'in tefeci bir devlet olarak nitelenmesine yol açan kredi verme koşulları ile diğer uluslararası kuruluşların ve devletlerin getirmiş oldukları yükümlülükler karşılaştırıldığında aşağıdaki mütalaa yapılabilir: Her şeyden önce Çin ve diğer uluslararası kuruluşların verdikleri krediler hakkında ampirik bir kıyaslama yapmak oldukça zordur. Çünkü Pekin'in imzaladığı sözleşmeler; yukarıda bahsedildiği gibi kredi koşullarının ifşa edilmesini yasaklayan gizlilik maddeleri içermektedir.⁸⁰

Çin'in yapmış olduğu kalkınma yardımları ile Batılı ülkelerinki birbirlerinden oldukça farklıdır. Batılı kuruluşlar, kredi verirken iktisadi mülahazaları dikkate alırlarken, Çin ise kredi talep eden ülkelere yukarıda sayılan iktisadi şartların yanında birçok siyasi koşul ileri sürmektedir. Bu minvalde Pekin, söz konusu ülkelere, izlediği "Tek Çin" politikasına her durumda destek vermelerini beklemektedir. Diğer bir ifadeyle Tayvan'ı tanıyan ülkelerin Çin'den kalkınma yardımı almaları pek mümkün değildir.⁸¹ Bir ülkenin Çin yardımlarından yararlanabilmesinin diğer bir şartı ise birtakım siyasi taahhütlerde bulunmasını kapsamaktadır ki bunlar Uygurları desteklememe, Birleşmiş Milletler oturumlarında yapılan oylamalarda Çin lehine oy kullanma yönündeki siyasi iş birliği şeklinde vuku bulmaktadır.⁸²

ABD'nin dış yardımlarının büyük ölçüde devletlerin karşılıklı çıkarlarına bağlı olduğu, hatta Washington yönetiminin yolsuzluk ve siyasi yozlaşmanın hüküm sürmediği aynı zamanda insan hakları ihlalleri yapmayan ülkelere öncelik verdiği söylenebilir. Diğer yandan Batılı ülkeler de borç talep edenlere aynı kıstasları uygulamaktadırlar. Kalkınma yardımları bağlamında Almanya, Japonya, Birleşik Krallık ve ABD ağırlıklı olarak kredi isteyen ülkelerin ihtiyaçlarına odaklanmaktadır. Pekin'in borç verme sistemi ise "Tek Çin" politikası tarafından şekillendiği için, bu ülkenin çıkarları, finansal olarak desteklediği devletlerin çıkarlarının çok önünde gitmektedir.⁸³ Bunun yanı sıra, Çin'in vermiş olduğu kredilerin önemli bir kısmı (%65 oranında) altyapı projelerini finanse etmek amacıyla kullanılmaktadır. Geleneksel olarak gelişme yardımlarına odaklanan ülkeler ise daha çok sosyal (sağlık, eğitim ve insani yardım) alanlara yönelmektedirler. Diğer Batılı ülkelerin aksine, Çin'in açmış olduğu kredilerin önemli bir kısmı devlete ait bankalar veya ticari işletmeler tarafından finanse edilmektedir.⁸⁴ Birçok uluslararası kredi kuruluşunun varlığına, koşullarının şeffaflığına ve bu koşulların herkese eşit bir şekilde uygulanmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerin Çin'e başvurularının başlıca nedeni, uluslararası kredi kuruluşlarının temel başvuru şartlarını yerine getirememeleridir.⁸⁵ Örneğin, Batılı devletler ve kuruluşlar, demokrasi ve insan haklarına riayete önem verirlerken, Çin bu durumu umursamadığından, söz konusu ülkenin kredi kuruluşları, özellikle otoriter ve totaliter yönetim anlayışını benimseyen gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edilmektedir.⁸⁶ Uluslararası kuruluşların gelişmekte olan ülkelere tahsis etmiş oldukları kredi miktarlarını sınırlandırmalarının temel nedeni ise söz konusu ülkelerdeki zayıf kurumsallaşma ve

⁸⁰ Mlambo, a.g.m., s. 10.

⁸¹ Anke Hoeffler ve Olivier Sterck, Is Chinese Aid Different?, World Development, Sayı 156, 2022, s. 2.

⁸² Sherzod Shamiev, China's Policy of Political and Lending Conditionality: the Case of Chinese "Debt-trap Diplomacy" in Central Asia, OSCE Akademi, Siyaset ve Güvenlik Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan 2019, s. 74.

⁸³ Hoeffler ve Sterck, a.g.m., s. 13-14.

⁸⁴ Zainab Usman, "What Do We Know About Chinese Lending in Africa?", <https://carnegieendowment.org/2021/06/02/what-do-we-know-about-chinese-lending-in-africa-pub-84648>, (15.11.2022).

⁸⁵ Mlambo, a.g.m., s. 10.

⁸⁶ Hatton, a.g.e., (01.11.2022).

temerrüt olasılıklarının yüksek olmasıdır.⁸⁷ Demokratik kurumları önemsememe ve insan haklarına riayet etmeme, hatırlanacağı üzere tefeci devletlerin özelliklerinden birisiydi. Dolayısıyla Çin, bu tutumuyla tefeci devletlerin bu özelliğini de yerine getirmektedir.

Uluslararası kredi kuruluşları ve Çinli devlet bankalarının öne sürdükleri kredi şartları hususunda bir değerlendirme yapıldığında; Çin'in yabancı ülkelere vermiş olduğu güdümlü kredilerin, Dünya Bankası veya Uluslararası Para Fonu gibi diğer uluslararası aktörlerin verdikleri kredilerin aksine, yüksek faiz oranları ve kısa vadeler içerdiği görülmektedir.⁸⁸ Söz gelimi Çin'in faiz oranı, Dünya Bankası, Fransa ve Almanya gibi kuruluş ve ülkelerin talep ettikleri oranlardan daha fazladır. Çin'in vermiş olduğu krediler genellikle kısa vadelidir. Şöyle ki, diğer uluslararası kredi kuruluşları, gelişmekte olan ülkelere ortalama 28 yıllık vadeler ile borç verirlerken, Çin'in sunduğu vadeler ise ortalama 15 yıl ile sınırlıdır. Hatta kimi durumlarda bu vade 10 yılın altına bile düşebilmektedir.⁸⁹ Diğer yandan, Almanya, Fransa veya Japonya gibi ülkelere alınan kalkınma kredileri %1,1 faiz oranına sahipken ve nadiren teminat şartı içerirken, Çinli kuruluşlarca sunulan tipik bir kredinin faiz oranı yaklaşık %4'tür ve genellikle teminat gerektirmektedir.⁹⁰

Yoksulluğu azaltmak ve ortak refahı yükseltmek amacıyla az gelişmiş ülkelerin en büyük destekçilerden biri olan Dünya Bankasına ve bu kurumun kredi koşullarına burada değinmek gerekmektedir. Dünya Bankası, hükûmetlere finansal yardım yapmakta ve gelişmekte olan ülkelere özel sektörü güçlendirmeye odaklanmaktadır. Dünya Bankası; Uluslararası Kalkınma Derneği, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Uluslararası Finans Kurumu, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi⁹¹ gibi kurumları aracılığıyla teknik yardım, siyasi risk sigortası ve ihtilafların çözümü gibi hizmetler sağlamaktadır.⁹² Ticari krediler veren Çin'in aksine Dünya Bankası, ülkelerin risk durumlarına göre faiz belirlememektedir. Bu nedenle söz konusu banka için az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere dağıtılan kredilerin koşulları çok fazla farklılık göstermemektedir. Borçlular temerrüde düşseler bile Dünya Bankası, geri ödeme planları ile söz konusu ülkelere yardımcı olmaktadır.⁹³

⁸⁷ Gelpern, vd., s. 9.

⁸⁸ Horn, Reinhart ve Trebesch, a.g.e., s. 5.

⁸⁹ Kai Wang, "Çin Yoksul Ülkeleri Borç Tuzağına mı Düşürüyor?", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59892272>, (10.07.2022).

⁹⁰ Custer, a.g.m., s. 14.

⁹¹ Uluslararası Kalkınma Derneği, dünyanın en fakir ülkelerine odaklanırken, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, gelişmekte olan ve kredi itibarı daha yüksek ülkelere yardım etmektedir. Uluslararası Finans Kurumu, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü Merkezi ise gelişmekte olan ülkelere özel sektörü güçlendirmeye odaklanmaktadır (bk. Sundquist, a.g.e., s. 1-2).

⁹² Sundquist, a.g.e., s. 1-2.

⁹³ Custer, a.g.m., s. 5.

Tablo 2: Çin Halk Cumhuriyeti ve Dünya Bankası Kredilerinin Karşılaştırması

Çin Halk Cumhuriyeti			
Bölge	Ağırlıklı Ortalama Faiz Oranı (yıllık)	Ağırlıklı Ortalama Vade (yıl)	Ağırlıklı Ortalama Erteleme Süresi (yıl)
Sahra-altı Afrika	%2,91	17,1	5,7
Doğu Asya	%2,52	15,1	5,7
Avrupa ve Orta Asya	%5,21	18,8	5,1
Latin Amerika ve Karayipler	%5,81	11,5	2,1
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	%3,33	13,9	3,3
Güney Asya	%3,49	16,9	4,5
Dünya Bankası			
Sahra-altı Afrika	%0,85	28,3	9,5
Doğu Asya	%1,81	18,8	-
Avrupa ve Orta Asya	%2,52	13,1	6,6
Latin Amerika ve Karayipler	%3,02	11,3	7,2
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	%2,79	17,6	5,8
Güney Asya	%1,59	21,8	7,9

Kaynak: Scott Morris, Brad Parks ve Alysha Gardner, Chinese and World Bank Lending Terms: A Systematic Comparison Across 157 Countries and 15 Years, CDG Policy Paper, Sayı 170, 2020, s. 40-41 yer alan tablodaki veriler yazarlar tarafından özetlenmiştir.

Tablo 2'ye bakıldığında genel olarak, Dünya Bankası kredilerinin, Çin'e kıyasla daha düşük faiz oranları, daha uzun vadeler ve erteleme sürelerine sahip oldukları görülmektedir. Kredi şartlarının bölgelere göre değiştiğini gösteren yukarıdaki tabloda, bir Çin kredisinin ortalama faiz oranının %3,8 olduğu anlaşılmaktadır. Bu oran Dünya Bankası kredisinin ortalama faiz oranı olan %2'nin neredeyse iki katına tekabül etmektedir. Ayrıca, Çin kredilerinin ortalama vadeleri 15,5 yıl, Dünya Bankasının ise 18,4 yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Çin kredilerinin vadelerinin, Dünya Bankasına kıyasla biraz daha kısa olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Dünya Bankası kredilerinin ortalama erteleme süreleri 6,1 yıl iken Çinli finans kuruluşlarının erteleme süreleri 4,4 yıldır.

Günümüzde Dünya Bankasının en imtiyazlı kredileri; %1,54 sabit faiz oranı, 10 yıl erteleme ve 40 yıl vade ile verilmektedir. Bu şartlar, Uluslararası Kalkınma Derneği aracılığıyla, az gelişmiş ülkelere sunulmaktadır. Bankanın, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası aracılığıyla kalkınmış ülkelere sunduğu en az tavizli krediler ise 6 aylık LIBOR referans oranı üzerindeki sabit kredilerdir. Bunlar genelde 18 ila 20 yıl vadeli ve LIBOR artı 205 taban puanı üzerinden ödünç verilmektedir.⁹⁴ Söz gelimi, Çin'in borç verme yaklaşımı ile Dünya Bankasının dış yardım politikaları arasında iki temel ayrım vardır. Birincisi, Çinli kredi kuruluşları, Dünya Bankasına kıyasla fahiş kâr etmeye odaklanmaktadırlar. İkincisi, Çinli kredi kuruluşları, müşterilerinin temerrüde düşmelerini arzu ettiklerinden borçlu bir ülkenin geri ödeme kapasitesini göz önünde bulundurmamaktadırlar. Dünya Bankasının ise borçlulara yönelik böyle bir muamelesi yoktur.⁹⁵

Diğer bir kredi kuruluşu olan Uluslararası Para Fonu⁹⁶, "Yoksulluğu Azaltma ve Büyüme Vakfı" aracılığıyla tavizli krediler sunmaktadır. Bu kurum üç imtiyazlı borç verme

⁹⁴ Custer, a.g.m., s. 15.

⁹⁵ Morris, Parks ve Gardner, a.g.e., s. 7.

⁹⁶ Uluslararası para sistemini istikrara kavuşturmaya hizmet etmektedir. IMF, ödemeler dengesi güçlüğü çeken ülkelere kredi verir ve üyelere yardımda bulunur. Az gelişmiş ülkelerdeki yoksulluğun kalıcı bir şekilde azaltılmasıyla sürdürülebilir bir makroekonomik konuma ulaşmalarına yardımcı olmak için imtiyazlı mali destek sağlamaktadır (bk. <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-Support-for-Low-Income-Countries>, (21.11.2022)).

olanağına sahiptir: uzatılmış kredi⁹⁷, yedek kredi⁹⁸ ve hızlı kredi.⁹⁹ Bunlar farklı vadelere ve erteleme sürelerine sahip olmakla beraber günümüzde hepsi faizsizdirler. 10 yıl vadeye sahip uzatılmış kredilerin erteleme süreleri 5,5 yıldır. Sekiz yıl vadeli yedek kredilerin erteleme süreleri 4 yıldır. Hızlı krediler ise 5,5 yıl erteleme süresine ve 10 yıl vadeye sahip kredilerdir.¹⁰⁰

Yukarıdaki bilgiler ışığında söz konusu fonun tavizli kredilerinin faiz oranı içermediği anlaşılmaktadır. Bir bakıma Çin Ticaret Bakanlığının faizsiz kredileri (20 yıl vade, 10 yıl erteleme süresi) burada daha avantajlı gibi görünmektedir. Ancak tekrar belirtmek gerekir ki, Çinli kuruluşların dağıttıkları kredilerin yalnızca %5'i bu şekildedir. Dolayısıyla bu sınıftaki kredileri diğer kuruluşlarla karşılaştırmanın pek bir manası yoktur. Öyleyse Çin ile mukayeseyi mümkün kılan, Uluslararası Para Fonundan kredi alabilmenin diğer şartları nelerdir? Bir ülke söz konusu fondan borç aldığı anda, ekonomi politikalarını fonun yönergelerine göre ayarlamayı kabul etmektedir. Bahse konu kuruluş, gözlemlenebilir ve düzenli incelemelere tabi olan ekonomik kıstaslara göre hareket etmektedir. Fon kullanılması, program hedefleriyle tutarlı olarak uluslararası rezervler ve bütçe açıkları veya borçlanma hedefleri gibi niceliksel performans kıstaslarına riayet etmeye bağlıdır.¹⁰¹ Uluslararası Para Fonu, Çin güdümündeki kuruluşların aksine, mali kaynak ihtiyacı olan projeler için borç vermemektedir. Bir hükûmetin ve söz konusu fonun borç isteyen ülkenin ekonomik politikaları üzerinde kati surette anlaşması gerekmektedir.¹⁰² Ayrıca bu kuruluş, Amerikan doları dışında herhangi bir para birimiyle geri ödemeyi kabul etmemektedir. Diğer yandan Çin hükûmetinin, bu konuda hareket alanı daha geniştir ve farklı para birimlerinde borç vermeye devam etmektedir. Uluslararası Para Fonu, borçluların ekonomik sorunlarını çözmeyi amaçlamakla birlikte onlara köklü reformlar yapma şartları koşmaktadır. Buna karşılık, Çin ise genellikle kaynak ihracı veya büyük altyapı projelerinin Çinli inşaat firmalarına verilmesi kaydıyla kredi vermektedir.¹⁰³

Diğer bir karşılaştırma unsuru olan Avrupa Birliği'nin borç verme yaklaşımında ise yasal dayanakların merkezî bir konuma yerleştirilmesi zaruridir. Çin'in verdiği kredilerde hukukun üstünlüğüne yapılan bir vurgu bulunmamaktadır. AB açısından otoriter ülkelerdeki şeffaflık eksikliği ve hesap verilebilirlikten yoksunluk, demokratik olmayan uygulamaları tetikleyebilmektedir. Bu durum bir bakıma, Çin'i otoriter yönetimler için seçenek hâline getirmektedir. İnsan hakları, ifade özgürlüğü ve çoğulculuk, demokrasinin işleyişinde olmazsa olmaz ilkelere. Çin ile AB'nin standartları burada da önemli ölçüde birbirinden ayrılmaktadır. Yine bu durum, ülkesini otokrasiyle yöneten seçkinlerin işine gelmektedir.¹⁰⁴ AB pazarına girecek projelerdeki personel alımlarında, ayrımcılık yapmama ve eşit muamele temelinde tüm şirketlere açık olan şeffaf bir sürecin işletilmesi zorunludur. Buna karşılık Çin ise altyapı projeleri için krediler sunarken, borçlu ülkelere, tercihlerini Çinli müteahhitler ve

⁹⁷ Uzun süreli ödemeler dengesi sorunlarına çare bulmak amacıyla girilen orta ve uzun vadeli taahhütlerdir (bk. <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-Support-for-Low-Income-Countries>, (21.11.2022)).

⁹⁸ Mevcut veya potansiyel kısa vadeli ödemeler dengesi, iç veya dış şokların neden oldukları ekonomik durgunluklarda ihtiyaçları olan ülkelerin finansmanı için kullanılmaktadır. <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-Support-for-Low-Income-Countries>, (28.11.2022).

⁹⁹ Acil ödemeler dengesi ihtiyaçları ile karşı karşıya kalan az gelişmiş ülkeler için tek bir ön ödemeyi içeren hızlı mali desteklerdir [<https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-Support-for-Low-Income-Countries>, (28.11.2022)].

¹⁰⁰ <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-Support-for-Low-Income-Countries>, (28.11.2022).

¹⁰¹ <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2016/08/01/20/33/Stand-By-Arrangement>, (28.11.2022).

¹⁰² <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/IMF-Lending>, (28.11.2022).

¹⁰³ Sundquist, a.g.e., s. 1-2.

¹⁰⁴ Wouter Zweers, Vladimir Shopov, Frans-Paul van der Putten vd., China and the EU in the Western Balkans A Zero-Sum Game?, Clingendael Report, 2020, s. 43-45.

işçilerden yana kullanmaları şartını koşmaktadır. Çin kredilerinin mahiyetinin anlaşılabilmesi için eklenmesi gereken bir diğer husus ise AB kredilerinin, finansal fizibilite, çevresel sürdürülebilirlik ve altyapı geliştirme kalitesinin yanı sıra iyileştirilmiş çalışma koşulları ve şeffaflığın garanti edilmesini sağlayan birçok düzenlemeye sahip olmasıdır. AB projeleri veya kredileri, yüksek bürokratik kapasiteler gerektirmektedir.¹⁰⁵ Özellikle çevresel sürdürülebilirlik, Avrupa yatırım bankalarının fonlama konusunda dikkate aldıkları standartlar arasında yer almaktadır. Bir misal ile açıklamak gerekirse AB, çevreyi kirleten termik santraller için fon sağlamamaktadır. Büyük bir kömür ihracatçısı ve enerjide önemli ölçüde kömür santrallerine bağımlı olan Çin ise bu tür yatırımları finanse etmektedir. Son olarak AB, hükümetlerden ekonomi politikalarına doğrudan müdahale etmemelerini beklemektedir. Çin’de ise bilakis ekonomik meselelerde devlet kontrolü büyük bir rol oynamaktadır.¹⁰⁶ Çin, finansman arayan ve politikalarında şeffaflıktan uzak olan ülkeler için bir bakıma can simidi gibidir. Bunun nedeni ise Çinlilerin, borçlu ülkelere Batılı alacaklılar gibi mali faaliyetlerin raporlanmasını talep etmemeleridir.¹⁰⁷ Dolayısıyla demokratik olmayan ve sadece kendi çıkarlarını düşünen otoriter yönetimler var olduğu sürece, Çin’in ağır şartlar taşıyan kredilerine yönelik talepler devam edecektir.

Sonuç

Yukarıda ortaya konduğu üzere bu makalede, “tefeci devletler” kavramsallaştırması Çin örnek olayı mucibince ele alınmıştır. Öncelikle küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte uluslararası sistemdeki ekonomik ve siyasi bağımlılık yapıları güçlenmiştir. Böyle bir durumda gelişmiş devletler kârlarını artırırken, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler ise paylaşılmış olan pastanın son kırıntılarından nasiplenebilmek için adeta tefeci devletlerin insafına terk edilmişlerdir. Esasında Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşların öne sürdükleri şartları sağlayamadıkları için buralardan borç alamayan, antidemokratik ve gelişmekte olan ülkeler Çin’e yönelmektedirler. Çinli kredi kuruluşları ise kendilerinden başka çalacak kapıları olmayan müşterileri geri çevirmemektedirler. Bilakis bu durumdan bir tefeci edasıyla faydalanarak, karşısındaki devleti bol keseden vermiş olduğu krediler vasıtasıyla kendisine bağımlı hâle getirmeye çalışmaktadır.

Bu çalışmanın giriş bölümünde “Gelişmekte olan ülkelere yüksek faizlerle borç veren ve karşılığında devletlerin stratejik varlıklarına göz diken ülkeler, tefeci olarak nitelenebilirler mi?” sorusu ortaya atılmıştır. Bu araştırma sorusunu cevaplandırabilmek için ilkin tefeciliğin tanımı, tarihsel arka planı ve ortaya çıkış şartları üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise hangi aktörlerin neden tefeci devletlere başvurdukları aydınlatılmıştır. Bu minvalde özellikle tefeciliğin tanımı yapılarak tefeci devletlerin özellikleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu özellikler adım adım Çin örnek olayına uygulanmıştır. Son kertede ise Çin’in borç verme stratejisinin net bir şekilde anlaşılması için uluslararası kredi kuruluşlarının borç verme koşulları masaya yatırılmıştır. Böylece araştırmanın “Bazı ülkeler uluslararası sistemde ekonomik ve siyasi açıdan nüfuz elde etmek amacıyla, ekonomik gücünü diğer devletler üzerinde baskı aracı olarak kullanarak tefeciliğe soyunmaktadırlar.” şeklindeki hipotez çalışmanın yazarları tarafından doğrulanmıştır.

Yukarıda yapılan “tefeci devlet” tanımı gereğince, Çin’in tefeci devletlerin bütün özelliklerini taşıdığı anlaşılmıştır. Bu bağlamda özellikle tefeciliğin bir zihniyet meselesi olduğu ortaya konmuştur. Tam da bu noktada tefeciliğin aktör merkezli bir bakış açısı, borç

¹⁰⁵ Zweers vd., a.g.e., s. 45-46.

¹⁰⁶ Zweers vd., a.g.e., s. 47-49.

¹⁰⁷ Cormier, a.g.m., s. 10.

tuzağı diplomasinin ise söz konusu aktörlerin eylemleri odaklı olduğu belirtilmiştir. Yukarıda etraflıca açıklandığı üzere Çin kredi verirken aşağıdaki ilkelere riayet etmektedir. Bunlar; yüksek faiz oranları, kısa vadeli ödeme planları, sözleşmelerin gizlilik hükümleri taşıması, örgütlenmemiş bir piyasada hareket edilmesi, yaratılan borç sarmalı, demokratikleşme ve insan haklarına riayete önem vermeme, borçlu ülkelerden talep edilen yükümlülüklerin en düşük düzeyde olması, borç karşılığında istenilen teminatlar ve ülkelerin stratejik varlıklarına göz dikilmesi şeklinde tespit edilmiştir.

Bu çalışma “tefeci devletler” kavramsallaştırmasına odaklandığından özellikle “borç tuzağı diplomasisi” kavramı ile net bir ayrıma gitmeyi ihmal etmemiştir. Esasında son anılan kavram tefeci devletlerin kullandıkları araçlardan sadece bir tanesidir. Borç tuzağı diplomasisi uygulayan devletler borç talep eden devletlere yüksek faizli krediler vermektedirler. Ancak doğal kaynaklar bakımından zengin ve kredi almak isteyen ülkeleri kendine bağımlı hâle getirmeyi arzulayan tefeci zihniyet, yalnızca bu yöntemi mi kullanmaktadır? Yoksa bu durum, borçlu devletlere tahakküm etme arzusunun vücut bulmuş hallerinden yalnızca bir tanesi midir? Belli amaçlara ulaşmak için başvurulan araçlar değişebilir ancak zihniyetlerin değişmesi atomun parçalanması kadar zordur. Yani zihniyetler (tefecilik) kendilerini her seferinde farklı suretlerde gösterebildikleri için kullanılan araçlardan (borç tuzağı diplomasisi) daha tehlikelidirler. Netice itibarıyla yapılan bu kavramsallaştırma, tefeci devletleri ilk kez tanımladığı için alan yazına yeni ve özgün bir bakış açısı kazandırmıştır. Dünyada birçok ülke tefeciliğe maruz kalmaktadır. Çin’in hazırladığı kredi sözleşmelerinin ayrıntıları gün yüzüne çıktıkça birçok devlet durumun vahametinin farkına varmaya başlamıştır. Hatta Özbekistan gibi bazı ülkeler, Çin’den gelecek yardımlar vasıtasıyla gerçekleştirilebilecek projeleri haklı olarak askıya almaktadırlar. Dolayısıyla akılda tutulması gereken en önemli husus, tefeci devletlerin vermiş oldukları kredilerin borçlu ülkeleri bir borç sarmalına soktuğudur.

KAYNAKÇA

- Arslan, Çetin, Tefecilik Suçu, Ankara Barosu Dergisi, 2014/1, ss. 23-48.
- Atak, Ali Selkor, Roma Hukukunda Tüketim Öduncü Sözleşmesi (Karz Akdimutum), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı Özel Hukuk Programı, Doktora Tezi, İzmir 2015.
- Atılğan, Semra, Küreselleşme Aldatmacası, Marmara İletişim Dergisi, Cilt 12, Sayı 12, 2007, ss. 37-44.
- Bahar, Kemal, “Ödünç Para Verme (İkrazatçılık, Tefecilik ve Pos Tefecilik) İşlemleri ve Vergilendirilmesi”, Ordu S.M.M.M.O., <http://ordusmmmo.org.tr/assets/upload/files/odunc.pdf>, (11.06.2022).
- Brautigam, Deborah, “Is China the World’s Loan Shark?”, <https://www.nytimes.com/2019/04/26/opinion/china-belt-road-initiative.html>, (01.11.2022).
- Chellaney, Brahma, “China’s Debt Trap Diplomacy”, <https://www.project-syndicate.org/commentary/china-one-belt-one-road-loans-debt-by-brahma-chellaney-2017-01?barrier=accesspaylog>, (10.11.2022).
- Chen, Muyang, Official Aid or Export Credit: China’s Policy Banks and the Reshaping of Development Finance, GCI Working Paper 001, Haziran, 2018.
- “China’s Loan Shark Economy”, <https://asia.nikkei.com/Viewpoints-archive/Perspectives/Chinas-loan-shark-economy>, (17.09.2022).
- Cormier, Ben, Chinese or Western Finance? Transparency, Official Credit Flows, and the International Political Economy of Development, The Review of International Organizations, 2022, ss. 1-33.
- Custer, Samantha, China’s Influence in South and Central Asia: Competition in the Indian Ocean and China’s Engagement with Sri Lanka and the Maldives, AidData, 2022.
- Çağbayır, Yaşar, Ötüken Türkçe Sözlük, j-müt 3, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007.
- “Database Reveals Secrets Of China’s Loans To Developing Nations, Says Study”, <https://www.reuters.com/article/uk-china-emerging-debt-idUSKBN2BN14H>, (18.11.2022).
- Dawson, Jeff, “A Closer Look at Chinese Overseas Lending”, <https://libertystreeteconomics.newyorkfed.org/2022/11/a-closer-look-at-chinese-overseas-lending/>, (15.10.2022).
- Day, Meagan, The Shark and the Hound: America’s Long History of Predatory Lending, The Baffler, Sayı 37, Kış 2017, <https://thebaffler.com/salvos/the-shark-and-the-hound-day>, (13.06.2022).
- Gelpern, Anna, Horn, Sebastian, Morris, Scott, Parks, Brad, Trebesch, Christoph, How China Lends: A Rare Look into 100 Debt Contracts with Foreign Governments, Peterson Institute for International Economics, Kiel Institute for the World Economy, Center for Global Development and AidData at William & Mary, 2021.
- Gücüm, Kuntay, “Koronavirüsten Sonra Küreselleşme”, <https://teoridergisi.com/index.php/makale/koronavirusten-sonra-kuresellesme>, (17.06.2022).
- Haller, Mark H., ve Alvitı, John V., Loansharking in American Cities: Historical Analysis of a Marginal Enterprise, The American Journal of Legal History, Cilt 21, Sayı 2, Nisan 1977, ss. 125-156.
- Hatton, Celia, “China: Big Spender or Loan Shark?”, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-58679039>, (01.11.2022).

- Ramesh, Akhil, “China in South Asia: Loan Shark or Lender of Last Resort?”, <https://thediplomat.com/2019/05/china-in-south-asia-loan-shark-or-lender-of-last-resort/>, (01.11.2022).
- Sermaye ve Para Piyasaları, Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Erzurum 2014.
- Seyidoğlu, Halil, Ekonomik Terimler Sözlüğü, Ansiklopedik Sözlük, Güzem Yayınları, Ankara 1992.
- Shamiev, Sherzod, China’s Policy of Political and Lending Conditionality: the Case of Chinese “Debt-trap Diplomacy” in Central Asia, OSCE Akademi, Siyaset ve Güvenlik Yüksek Lisans Tezi, Kırgızistan 2019.
- Sharma, Mihir Swarup, “Is China the World’s Loan Shark?”, <https://www.orfonline.org/research/is-china-the-worlds-loan-shark-53148/>, (01.11.2022).
- Simon, C. P., “Loan-Sharking”, <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/loan-sharking>, (17.06.2022).
- Stock, Ronald Gold ve Coenen, Dan T., Perspectives on the Investigation and Prosecution of Organized Crime, Extortionate and Usurious Credit Transactions: Background Materials, Cornell Institute on Organized Crime Summer Seminar Program, 1978.
- Sundquist, James, Bailouts From Beijing: How China Functions As an Alternative to the IMF, GCI Working Paper 015, 2021.
- Toussaint, Eric, “Russia: Origin and Consequences of the Debt Repudiation of February 10, 1918”, <https://www.cadtm.org/Russia-Origin-and-consequences-of-the-debt-repudiation-of-February-10-1918>, (18.06.2022).
- Toussaint, Eric, “Russian Bonds Never Die”, <https://www.cadtm.org/Russian-bonds-never-die>, (18.06.2022).
- Türk, Fahri, Büyük Güçlerin Kısılcısındaki Ülke Tacikistan, Nobel Yayınları, Ankara 2022.
- Türk, Fahri ve Yengeç Ersin, A New Conceptualization of Usurious States in International Relations: The Case of the People's Republic of China, Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi, Haziran 2023, Cilt 14, Sayı 2, ss. 1-24, <https://esbadergisi.com/images/sayi27/01-usurious-states-turk-yengec.pdf>, (23.01.2024).
- Usman, Zainab, “What Do We Know About Chinese Lending in Africa?”, <https://carnegieendowment.org/2021/06/02/what-do-we-know-about-chinese-lending-in-africa-pub-84648>, (21.09.2022).
- Usman, Zainab, “What Do We Know About Chinese Lending in Africa?”, <https://carnegieendowment.org/2021/06/02/what-do-we-know-about-chinese-lending-in-africa-pub-84648>, (15.11.2022).
- Wang, Kai, “Çin Yoksul Ülkeleri Borç Tuzağına mı Düşürüyor?”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59892272>, (10.07.2022).
- Weber, Max, Wirtschaft und Gesellschaft, Grundriss der Verstehenden Soziologie, Mohr Verlag, Tübingen, 1985.
- West, Adam, “10 Non-Loan-Shark Loans for Bad Credit”, <https://www.badcredit.org/how-to/non-loan-shark-loans-for-bad-credit/>, (11.06.2022).
- Whitehouse, David, “Seeking Debt Relief, Angola Opens Door of Oilfield to China” <https://www.theafricareport.com/29991/seeking-debt-relief-angola-opens-door-of-oilfield-holdings-to-china/>, (10.05.2022).
- Yetiz, Filiz, Finansal Derinleşme ve Ekonomik Büyüme, Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 20, Sayı 1, Haziran 2016, ss. 109-125.
- Yılmaz, Eyyüp, Sendikasyon Kredileri, Öneri Dergisi, Cilt 5, Sayı 19, 2003, ss.145-154.

Zweers, Wouter, Shopov, Vladimir, Putten, Frans-Paul van der, vd., China and the EU in the Western Balkans A Zero-sum Game?, Clingendael Report, 2020.